

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Haziran / June 2022, 18: 359-394

**Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye'nin Ekmelüddîn el-Bâbertî'ye
Nispeti Meselesi**

İhsan TİMÜR

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı

Assist. Prof., Trabzon University, Faculty of Theology,

Department of History of Islamic Sects

Trabzon/Turkey

ihstantimur@trabzon.edu.tr

orcid.org/0000-0001-6568-9054

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 9 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 1 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 18 **Sayfa / Pages:** 359-394

Atıf / Cite as: Timur, İhsan. “Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye'nin Ekmelüddîn el-Bâbertî'ye Nispeti Meselesi [The Problem of Belonging Sharh al-Aqidah al-Tahawiyya to Akmal al-Din al-Babarti]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 18 (June 2022): 359-394

<https://doi.org/10.18498/amailad.1101053>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>

The Problem of Belonging Sharh al-Aqidah al-Tahawiyya to Akmal al-Din al-Babarti

Abstract

Akmal al-Din al-Babarti (d. 786/1384) is one of the most important names in the fiqh and kalam tradition of Hanafism. His importance in this tradition is based not only on the strong representation of Hanafism in his time but also on the works he wrote. It is seen that al-Babarti, who wrote many works in different fields, come into prominence, especially in the field of fiqh and theology. For this reason, many studies have been done on his works and ideas in these fields. One of the works of al-Babarti, which is frequently referenced in studies examining his ideas about theology, is his commentary on Abu Dja'far al-Tahawi's (d. 321/933) famous *al-Aqidah al-Tahawiyya*, called *Sharh Aqidah ahl al-sunna wa'l-djama'a* or *Sharh al-Aqidah al-Tahawiyya*. This commentary, published in 1989 as belonging to al-Babarti, is accepted as the most important work of al-Babarti on theology and is among the main sources of his theological views. It has been widely accepted in scientific circles that this commentary belongs to al-Babarti. However, there are important problems regarding the belonging of this commentary to al-Babarti. At the beginning of these problems is that the mentioned commentary is the same as the commentary written by another *al-Aqidah* commentator, Siradj al-Din al-Ghaznawi al-Hindi (d. 773/1372). That is, the commentary belonging to al-Babarti is the same as the commentary belonging to al-Hindi. Moreover, in classical history, biography and bibliography sources, it is not mentioned that al-Babarti had a commentary on *al-Aqidah al-Tahawiyya*. Such problems are not limited to these and make it necessary to seriously consider the commentary's claim of belonging to al-Babarti. In this study, the mentioned commentary's belonging to al-Babarti has been subjected to a comprehensive examination from different perspectives, taking into account possible evidence. In this context, the manuscript copies based on the critical edition of the commentary and the other manuscript copies of the commentary, which is claimed to belong to al-Babarti in various library catalogues, were examined. Thus, the basis of the commentary's claim of belonging to al-Babarti has been tried to be determined. However, as in the classical sources, there is no evidence in the manuscript copies of the commentary is belonging to al-Babarti. This situation is also valid for the other works of al-Babarti and the later theological works, especially the commentaries of *al-Aqidah*. No commentary on *al-Aqidah* is belonging to al-Babarti in any of these sources. The available data show that the commentary attributed to al-Babarti

does not belong to him, but belongs to another Hanafi-Maturidi scholar al-Hindi, who lived in the same era and in the same region. As a matter of fact, there is a lot of evidence proving that the commentary belongs to al-Hindi, unlike al-Babarti. This evidence is found both in the classical history, biography and bibliographic sources containing information about al-Hindi and his works, as well as in the manuscript copies of the commentary. Therefore, based on these evidences, it can be said with certainty that the commentary belongs to al-Hindi. Despite this definite judgment that the commentary belongs to al-Hindi, it is wrong to attribute the same commentary to al-Babarti. Although it cannot be determined exactly when this error occurred, it is certain that it became widespread in the modern period. First of all, Fuat Sezgin, who ascribed the commentary to al-Babarti in the *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, and then Arif Aytekin, who published it as belonging to al-Babarti, had an important role in this error. Especially after the commentary was published attributing it to al-Babarti, the belonging of the commentary to him has been accepted as a valid truth in scientific circles until recently. This study aims to correct the common mismatch in scientific circles in the light of available evidence. Thus, it is aimed to make a modest contribution to the studies of the history and thought of Maturidism, with special reference to al-Babarti and al-Hindi.

Keywords: History of Islamic Sects, Maturidism, al-Babarti, Siraj ad-Din al-Ghaznawi al-Hindi, *Sharh al-Aqidah al-Tahawiyya*, tahqiq (critical edition).

Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye'nin Ekmelüddîn el-Bâbertî'ye Nispeti Meselesi **Öz**

Ekmelüddîn Bâbertî (öl. 786/1384), Hanefî fıkıh ve kelam geleneğinin önemli isimlerinin başında gelmektedir. Onun bu gelenek içindeki önemi sadece kendi döneminde Hanefîliği güçlü şekilde temsilinden değil kaleme almış olduğu eserlere de dayanmaktadır. Farklı alanlarda pek çok eser kaleme almış olan Bâbertî'nin, özellikle fıkıh ve kelam alanında öne çıktığı görülmektedir. Bu sebeple onun söz konusu alanlardaki eserleri ve fikirleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bâbertî'nin özellikle kelamla ilgili fikirlerini inceleyen çalışmalarda sıklıkla başvurulan eserlerinden biri, onun Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin (öl. 321/933) meşhur *el-Akîdetü't-Tahâviyye* eseri üzerine yazdığı belirtilen *Şerhu Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemaa* veya *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye* adlarıyla bilinen eserdir. 1989'da Ekmelüddîn el-Bâbertî'ye nispetle tahkik edilen bu şerh, Bâbertî'nin kelamla ilgili en önemli çalışması kabul edilmekte ve onun kelamî görüşlerinin de başlıca kaynakları arasında yer almaktadır. Bu şerhin Bâbertî'ye ait olduğu ilim

Meselesi

çevrelerinde yaygın şekilde kabul görmüştür. Ancak bu şerhin Bâbertî'ye nispetine ilişkin önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların başında ise söz konusu şerhin, bir başka *el-Akîde* şârihi Sirâcüddîn Ömer b. İshak el-Gaznevî el-Hindî (öl. 773/1372) tarafından yazılan şerhle aynı olması gelmektedir. Yani Ekmelüddîn el-Bâbertî'ye nispet edilen şerh, Sirâcüddîn el-Hindî'ye nispet edilen şerhle aynıdır. Dahası klasik tarih, tabakât ve bibliyografya (fihrist) türü kaynaklarda Bâbertî'ye böyle bir şerh de nispet edilmemektedir. Bu türden sorunlar, bunlarla sınırlı değildir ve şerhin Bâbertî'ye aidiyet iddiasını ciddi şekilde ele almayı zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu eserin Bâbertî'ye aidiyeti, muhtemel kanıtlar göz önünde bulundurularak farklı açılardan kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede şerhin tahkikli neşrinde esas alınan el yazması nüshalar ile çeşitli kütüphane kataloglarında Bâbertî'ye ait olduğu öne sürülen şerhin diğer el yazması nüshaları incelenmiştir. Böylece eserin Bâbertî'ye nispet iddiasının dayanakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak klasik kaynaklarda yer almadığı gibi şerhin söz konusu el yazması nüshalarında da eserin Bâbertî'ye nispetine ilişkin güçlü bir kanıt bulunmamaktadır. Bu durum Bâbertî'nin diğer eserleri ile *Akîdetü't-Tahâviyye'* nin şerhleri başta olmak üzere sonraki kelim eserleri için de geçerlidir. Bu kaynakların hiçbirinde Bâbertî'ye bir *Akîdetü't-Tahâviyye* şerhi nispet edilmemektedir. Eldeki veriler, Bâbertî'ye nispet edilen şerhin, aslında onun olmayıp Bâbertî ile aynı çağda ve aynı muhitte yaşamış bir diğer Hanefî Mâtürîdî alim Sirâcüddîn el-Gaznevî el-Hindî'ye ait olduğunu göstermektedir. Nitekim şerhin Bâbertî'nin aksine Sirâcüddîn el-Hindî'ye aidiyetini ispatlayan çokça kanıt da bulunmaktadır. Bu kanıtlar hem Sirâcüddîn el-Hindî ve eserleri hakkında bilgi içeren klasik tarih, tabakat ve bibliyografya türü kaynaklarda hem de şerhin el yazması nüshalarında bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kanıtların delaletiyle şerhin Sirâcüddîn el-Hindî'ye aidiyeti sonucuna kesin olarak varılabilir. Şerhin Sirâcüddîn Hindî'ye aidiyetine ilişkin bu kesin hükme rağmen aynı şerhin bir de Ekmelüddîn Bâbertî'ye nispet edilmesi ise hatalıdır. Bu hatanın ne zaman ortaya çıktığı tam olarak tespit edilemese de modern dönemde yaygınlaştığı kesindir. Bunda ise öncelikle *Geschichte des Arabischen Schrifttums* (GAS) eserinde şerhi Bâbertî'ye nispet eden Fuat Sezgin'in (öl.2018), sonrasında da şerhi Bâbertî adına tahkik eden Arif Aytakin'in önemli payı bulunmaktadır. Özellikle şerhin Bâbertî'ye nispetle tahkikiyle ilim çevrelerinde şerhin Bâbertî'ye aidiyeti son dönemlere kadar müsellem bir hakikat olarak kabul görmüştür. Bu çalışma ilim çevrelerindeki yaygın nispet hatasını, mevcut kanıtlar ışığında tashih etmeyi amaçlamaktadır. Böylece Ekmelüddîn el-Bâbertî ve Sirâcüddîn el-Hindî özelinde

Mâtürîdîlik tarihi ve düşüncesi çalışmalarına mütevazı bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Mâtürîdîlik, Bâbertî, Gaznevî/Hindî, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, tahkik.

Giriş

Akademik araştırmalarda özellikle el yazması metinlerin neşir ve tahkik çalışmaları oldukça önemli olup araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu kolaylık bir yandan ulaşılmaması güç bir metni hemen elde edebilme imkânı sunarken öte yandan tahrip olmuş ve okunması güçleşen bir metni açık ve anlaşılır bir formata dönüştürmesi cihetiyle gerçekleşmektedir. Araştırmacıya zaman da kazandıran tahkik çalışmaları, metnin içeriğine ilişkin önemli açıklama ve notların yanı sıra özellikle eserle ilgili tanıtıcı bilgilerle metne eklenen dizinler de bir yazma metinde saatler ve hatta günler alabilecek kritik bir bilgiye kolaylıkla ulaşmayı da mümkün kılmaktadır.

Hakkı verilerek yapılan bir tahkik çalışmasından sonra araştırmacılar nadiren metnin el yazması nüshalarına yeniden başvurma ihtiyacı duyarlar. Bu açıdan tahkik ve neşirlerden, ilgili metnin müellifin kaleminden çıkan telifine en yakın, dolayısıyla en sahih halinin ortaya konulması beklenmektedir.¹ Böyle bir metnin ortaya çıkarılması için hiç şüphesiz ilgili metnin diline vakıf olmanın ötesinde tahkik esaslarını da bilmenin, daha da önemlisi bunu titizlikle uygulamanın gerekliliği izahtan varestedir.²

Tahkik çalışmalarında ilgili metnin en sahih şeklinin ortaya konulması kadar önemli olan diğer hususların arasında hiç şüphesiz metnin dili, kaynakları, muhatapları, ait olduğu düşünce geleneği, bu gelenek içerisindeki konumu, kendisinden önce yazılmış aynı türdeki eserlerden farkı, sonraki edebiyata etkisi sayılabilir. Bütün bu hususların

¹ Abdüsselam Harun, *Tahkikü'n-nusûs* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1314/1998), 42.

² Bu konuda temel esas ve ilkeler için bkz. Harun, *Tahkikü'n-nusûs*, 42-99; Abdülhadi el-Fadlî, *Tahkiku't-turâs* (Cidde: Mektebetül-alem, 1402/1982), 29-213; Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 27-126; Harun Bekiroğlu, "Yazma Eserlerden Kodikoloji'ye: Tahkike Giriş", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (2019), 855-889.

ortaya konulması metnin anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Muhakkikin esere ilişkin bu hususlar çerçevesinde eksiksiz yapacağı tespit ve değerlendirmeler, kuşkusuz hem metni daha sağlıklı anlamaya imkân sağlayacak hem de söz konusu metne dayalı çalışma yapacak araştırmacıların çalışma güzergahlarına ışık tutacaktır.

Ancak bütün bunları anlamlı kılacak, gerek metnin bağlamını daha sağlıklı bir zemine oturtmayı sağlayacak gerekse de içeriğini anlaşılır kılmaya katkı sağlayacak bir diğer önemli husus metnin yazara nispetidir.³ Hatta bunun diğer bütün hususların bir ölçüde üzerine inşa edileceği asıl unsur olarak nitelenmesi dahi mümkündür.

Tahkik edilen metnin kime ait olduğunun bilinmesi ya da muhakkik tarafından tespit edilmiş olması en başta metnin boşlukta durmasını engelleyecek ve onu tarihsel bir gerçekliğe yerleştirme imkânı sağlayacaktır. Metnin müellifini tespit edilemediği durumlarda en azından yazıldığı dönemi, ait olduğu düşünce geleneğini tespit edebilmek de hiç şüphesiz metni anlamaya kayda değer katkılar sağlasa da bu, araştırmacıya metnin müellifini bilmek kadar yaslanma zemini sağlamayacaktır. Zira müellifi kesin olarak tespit edilmedikçe metinle ilgili bu türden hususların yeni bir bulguyla yanlışlanması her zaman olasıdır. Bu durumda önceki bilgiye dayanarak yapılmış pek çok tespit ve değerlendirmenin artık geçerliliğini yitireceği muhakkaktır. Bu tespit ve değerlendirmelerin başka çalışmalara da kaynaklık yapabileceği göz önünde bulundurulduğunda bu durumun akademik bir çalışma için zeminini kaybetmekle eşdeğer olduğu aşıkardır. Bu sebeple bir tahkik çalışmasında ilgili metne dair çözülmesi gereken başlıca meselelerden birinin, eserin müellifinin tespit çabası olduğu ve bunun muhakkikin ihmal edilemez vazifesi olduğu belirtilmelidir.

Araştırmacı için bir metnin müellifinin tespit edilememesinden daha kötüsü onun yanlış tespitidir. Üstelik bunun, nispeti kanıtlayacak hiçbir veri sunulmadan, hatta hiçbir şekilde tartışılmadan yapılmış olması, bu çalışmanın tahkik oluşunu şüpheli kılmasının ötesinde daha önemli sorunlara yol açacağı muhakkaktır. Zira söz konusu tahkik çalışmasına itibar eden pek çok araştırmacı doğal olarak ona güvenmekte ve metnin içeriğine ilişkin şüpheli bir durum söz konusu olmadıkça

---

³ Fadlî, *Tahkîku't-turâs*, 123-128; Bekiroğlu, "Yazma Eserlerden Kodikoloji'ye", 869-870.

metnin, muhakkikin nispet ettiği müellife ait olduğunu kabul ederek çalışmalarında kaynak olarak kullanmaktadır. Böylece metnin içindeki görüşleri, ilgili müellife ait kabul ederek tespit ve değerlendirmeler yapılmakta, buna yaslanılarak yeni çalışmalar hazırlanmakta böylece ilk hatalı tespit etrafında aşılması zor bir hâle oluşmaktadır.

Akademik çalışmayı bir ölçüde boşa çıkaran bu türden bir nispet sorununun sorumluluğu, kanaatimizce metnin tahkikine güvenip ona yaslanandan ziyade tahkik çalışmasının gereği olarak bunu tespitle yükümlü olan muhakkike aittir. Zira muhakkik, çalışmasında temel bir hususu ihmal etmiş ve o metne yaslanacak araştırmacılara yanlış bir adres vermiştir. Oysa gerek metin içi bilgilerden gerekse muhtelif türdeki kaynaklardan istifadeyle eserin müellifini tespit etme çabası muhakkikten beklenen başlıca görevlerdendir. Sadece kütüphane kataloglarına veya çağdaş bibliyografik çalışmalara ya da nüshalara düşülen kaynağı belirsiz notlara yaslanarak nispet tespiti yapmak, bilimsel çalışmalara kaynaklık edecek bir tahkik çalışması için önemli bir eksikliktir. Bu sebeple muhakkikin eserin nispetini kanıtlayacak mümkün her kanıtı ortaya koyup her türlü şüpheyi de izale edecek delilleri sunması ve mutlak bir neticeye varması gerekmektedir.

Bu türden bir nispet sorunu, Tahâvî'nin (öl. 321/933) meşhur *el-Akîdetü't-Tahâviyye* eseri üzerine yazılan bir şerhde de bulunmaktadır. Söz konusu şerhin nispet edildiği isim ise Hanefî-Mâtürîdî geleneğın önemli temsilcilerinden biri olan Ekmelüddîn el-Bâbertî'dir (öl. 786/1384). Bu çalışma Bâbertî'ye nispet edilen ve 1989'da tahkik edilen *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sünne ve'l-Cemaa (Şerhu'l-Akîdeti't-Tahaviyye)* eserinin ona aidiyetinin izini sürmektedir.

Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğu çağdaş ilim çevrelerinde yaygın bir kabüldür. Bâbertî'yle ilgili pek çok çalışmada onun bir *el-Akîde* şerhi bulunduğu dile getirilmiş ve itikadi görüşleri için bu eser, önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır.⁴ Ancak eserin Bâbertî'ye nispetine ilişkin önemli kuşklar bulunmaktadır.

---

⁴ 2010 yılında Bâbertî adına düzenlenen sempozyumda (*Ekmelüddin Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddin Bâbertî Sempozyumu*, ed. Selçuk Coşkun (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2014) sunulan pekçok tebliğde *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahaviyye* eseri Bâbertî'ye nispetle önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Bildirilerin yanı sıra Kadir

Bu kuşklar ilk kez, 2016'da *el-Akîdetü't-Tahâviyye*'nin ilk şerhlerini bir bütün olarak inceleyen *Tahavi'nin Akide Şerhlerinde İtikadi Farklılaşmalar* başlıklı doktora çalışmamızda dile getirilmişti.⁵ Bu çalışmada Bâbertî'ye ait olduğu öne sürülen şerhin, bir başka Hanefî-Mâtürîdî alim Sirâcüddîn el-Hindî (öl. 773/1372) tarafından yazılan şerhle aynı olduğu belirtilmişti. Buna göre iki farklı isme nispet edilen ve iki ayrı şerh olduğu sanılan eserlerin aynı olduğu tespiti yapılmış ve metne ait bir kısım yazma nüshalarla her iki ismin biyografisini veren bazı kaynakların da delaletiyle eserin Bâbertî'ye değil Hindî'ye ait olduğu dile getirilmişti. Bununla birlikte iki farklı isme nispet edilerek yapılan tahkiklerde esas alınan nüshaların yanı sıra kütüphanelerdeki diğer nüshaların da görülüp değerlendirilmesi, ayrıca her iki ismin diğer eserleriyle alana dair başka eserlerde de buna ilişkin bir taramanın yapılması gerektiği belirtilmişti.⁶ Ancak eserin nispetine ilişkin bu tespite rağmen Bâbertî konulu çalışmalarda şerhin ona ait olduğu kabulüne dayalı tespit ve değerlendirmeler yapılarak ilim çevrelerindeki hatalı yaygın kabul sürdürülmüştür.⁷

Neyse ki son dönemde yapılan şerhin Türkçe çevirilerinin birinde eser *Bâbertî Şerhi* olarak isimlendirilse de Bâbertî'ye ait olmadığına ilişkin

---

Recep Muhammed'in *Ekmelüddîn Bâbertî ve Kelâm İlmindeki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011) ve Abdullah Ünalın "Bâbertî'nin Haber-i Vâhidi İtikadda Delil Olarak Kullanması -Şerhu Akîdeti't-Tahaviyye Örneği-", *Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (2016), 15-44 çalışmalarında da Bâbertî'nin görüşleri için söz konusu şerh önemli bir kaynak olarak kullanılmaktadır.

⁵ İhsan Timür, *Tahavi'nin Akide Şerhlerinde İtikadi Farklılaşmalar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016). Bu çalışma *Hanefî-Mâtürîdî Geleneğin Batıya İtikadi el-Akîdetü't-Tahâviyye Şerhleri Bağlamında Bir İnceleme* (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021) adıyla yayınlanmıştır.

⁶ Timür, *Hanefî-Mâtürîdî Geleneğin Batıya İtikadi*, 17-19.

⁷ Mustafa Aykaç, "Tahâvî Bağlamında İki Farklı Hanefîlik Okuması (Ekmelüddîn el-Bâbertî ve İbn Ebi'l-İzz Örneği)", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/33 (2018), 127-156; Rıdvan Büyükdeveci, *Ekmeleddin el-Bâbertî'nin İtikadî Görüşleri ve Kitâbü'l-İrşâd Adlı Eserinin Değerlendirilmesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019); Onur Aksan, *Ekmelüddin el-Bâbertî'nin 'Şerhu 'Umdeti'l-'Akâid' Adlı Eserinin Metni ve Değerlendirmesi* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

bir kayıt konularak Gaznevî'ye nispet edilmiştir.⁸ Bununla birlikte bu şerh, son dönemlerde Bâbertî'ye nispetle farklı isimlerce yeniden neşredilmiş, Türkçe çevirileri yapılmış ve pek çok kesim tarafından da dikkat çekici bir okuma faaliyetinin parçası kılınmıştır.⁹

Bu çalışma, muhtemel kanıtları kapsamlı şekilde ele alarak şerhin müellifinin kim olduğuna dair kesin bir sonuca ulaşmak üzere hazırlanmıştır. Bu çerçevede gerek şerhin doğrudan yazma nüshaları gerekse de şerh ve müellifine ilişkin bilgi içermesi muhtemel kütüphane defterleriyle tarih, tabakat ve bibliyografya türü kaynaklar titizlikle taranmıştır. Bu kaynaklar eşliğinde öncelikle Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhinin olup olmadığının izi sürülmüş, ardından onun böyle bir şerhinin olduğuna dair günümüzdeki yaygın kabulün dayanağı tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak şerhin, gerçekte müellifi olan Sirâcüddîn el-Hindî'ye aidiyetinin kanıtları sunulmuştur.

1. Bâbertî'ye *el-Akîde* Şerhi Nispeti Sorunu

Tespit edebildiğimiz kadarıyla kataloglar ve çalışmalar yoluyla Bâbertî'ye ait olduğu ileri sürülen beş *el-Akîde* şerhi nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan üçünü tespit eden Aytekin, bunlara dayanarak 1989 yılında eseri tahkik etmiştir.¹⁰ İfade ettiğimiz gibi eserin Bâbertî'ye ait olduğuna ilişkin yaygın kanaat ve kütüphane kataloglarında nüshaların Bâbertî'ye nispetle kaydedilmeleri sebebiyle Aytekin, bu tahkikinde eserin Bâbertî'ye aidiyetini tartışmamış, çalışmanın herhangi bir yerinde de nispetine ilişkin bir değerlendirme yapma gereği dahi duymamıştır.

---

⁸ Sirâcüddîn Ebû Ömer b. İshâk el-Gaznevî, *Tahâvi Akîdesi Bâbertî Şerhi İsmiyle Meşhur Olan Gaznevî Şerhi*, çev. Yasin Karataş (İstanbul: İlim ve Hikmet Yayınları, 2018).

⁹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla son dönemde Bâbertî'ye nispetle ve *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye* adıyla şu isimlerce neşredilmiştir: Ahmed Mahmud eş-Şahade (İstanbul: Mektebetü'l-Hanîfiye, 2017); İlyas Kaplan (İstanbul: Dâru's-Şifa, 2018); İsmailağa Telif Heyeti (İstanbul: Dâru's-Sirac, 2021); Muhammed Hadi el-Mardinî (Diyarbakır: Mektebetü's-Seyda, t.y.). Şerhin, Karataş dışında yapılan iki çevirisi daha tespit edilmiştir: *Tahavi Akaidi Bâbertî Şerhi*, çev. İzzet Karasakal (Diyarbakır: Seyda Yayınevi, 2016) ve *Tahavi Şerhi Bâbertî Tercümesi*, çev. İsmailağa Fıkıh ve Telif Kurulu (İstanbul: İsmailağa Yayınevi, 2020).

¹⁰ Ekmelüddîn el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sünne ve'l-Cemaa*, thk. Arif Aytekin (Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf, 1409/1989).

Bâbertî'ye nispet edilen şerh, 2009 yılında ise Şennar tarafından muhtemelen Aytekin'in tahkikine dayanarak bir kısım açıklamalarla birlikte bir kez daha neşredilmiştir.¹¹

Aytekin'in bu tahkikinde yaslandığı nüshaları belirtmesine rağmen gerek söz konusu nüshalardan gerekse de farklı kaynaklardan hareketle eserin Bâbertî'ye nispetini tartışmaması, bu nispetteki dayanağını belirsiz kılmaktadır. Ancak onun bu neşirde, yaygın kabulü, kütüphane katalogları ve nüshalara düşülen "Bâbertî" notlarına dayanmış olması muhtemeldir.

Bâbertî'ye *el-Akîde* şerhi nispetinin Aytekin ile sınırlı olmayışı, yani akademik çevrelerde yaygın bir kabul olması başka pek çok nedenin de Bâbertî'ye böyle bir eseri nispet etmesinin gerekçesi olabilir. Bunları açık ve anlaşılır bir tasnifle 1. Kütüphane katalogları ve yazma nüshalardaki nispet, 2. Kaynaklarda böyle bir şerhinin olduğunun zikredilmesi ve bu eserden olası nakiller şeklinde sınırlandırmak mümkündür.

1.1. Katalog ve Yazma Nüshalarda Nispet

Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğu bilgisini içeren kataloglar Türkiye'deki kütüphanelere aittir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Bâbertî'ye, Türkiye'deki üç ayrı kütüphanede dördü elektronik kataloglarda doğrudan belirtilmiş biri ise farklı bir şarihe nispetle kaydedilmiş beş *el-Akîde* şerhi nüshası nispet edilmektedir. Bunlar: Süleymaniye-Amcazade Hüseyin 312/1, Süleymaniye-Esad Efendi 1259/2, Süleymaniye-Lala İsmail 689/2, Manisa Halk Kütüphanesi 957/8 ve DİB Kütüphanesi 1320'dir. Bu nüshalardan Süleymaniye'de bulunan üç nüsha Aytekin'in tahkik çalışmasında kullanılmıştır. Manisa'daki nüsha ise elektronik katalogda yer almakla birlikte herhangi bir çalışmada kendisine işarette bulunulmamıştır. DİB Kütüphanesi'ndeki nüshadan bahseden tek isim ise Karabulut'tur.¹² Karabulut'un Bâbertî'ye nispet ettiği bu nüsha, kütüphane katalogunda Hibetullah et-Türkistânî adına kaydedilmiştir.

¹¹ Muhammed b. Muhammed el-Bâbertî, *Şerhul-Akîdeti't-Tahâviyye*, zabt ve talik: Abdüsselam Şennâr (Dâru'l-Beyrûtî, 1430/2009). Ancak esas alınan metin ve nüshalar hakkında bilgi verilmeyen ve nispete değinilmeyen bu neşir, akademik bir çalışma için kaynak niteliği taşımamaktadır.

¹² Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî* (Kayseri: Daru'l-Akabe, t.y., 4/3222).

Kütüphane kayıtlarına ve nüshalara daha yakından bakmak Bâbertî'ye nispetin kaynağını ve geçerliliğini tespit açısından önemlidir.

Amcazade Hüseyin Kütüphanesi'ne ait katalogun 312 numarasında “Şerhu't-Tahâvî” adıyla kayıtlı eserin müellif hanesinde “li-Şeyh Ekmeliddîn” yazılmaktadır.¹³ Muhtemelen kütüphane defteri bu nispetinde, nüshanın iç kapağında eserin Ekmelüddîn'e (Bâbertî) ait olduğunu belirten isimsiz ve tarihsiz notlara dayanmıştır. Bu notların birinde “Bu eş-Şeyhu'l-İmami'l-Allâme Ekmelüddîn'in *Şerhu't-Tahâviyye fi Usûlü'd-dîn*'idir” yazılıken altında da “ve yine Ekmelüddîn'in *Şerhu'l-Umde*'si vardır” denilerek (vr.1a) mecmuadaki her iki eser, Bâbertî'ye nispet edilmektedir.

İç kapakta temlik mühürleri ve ifadeleri olmakla birlikte sadece birinde h.894 tarihi bulunmaktadır. Ancak bu tarihin eserin Bâbertî'ye nispet edildiği notlarla bir ilişkisinin olup olmadığı bilinmemektedir. Bu sebeple şerhin Bâbertî'ye nispetinin tarihini ve kaynağını bu notlardan tespit etmek olanaksızdır.

Esad Efendi Kütüphanesi'ne ait katalogun 1259 numarasında ise *el-Akîde* şerhi dahi yer almazken sadece mecmuanın ilk eseri olan *el-Akîde* kayıtlıdır.¹⁴ Dolayısıyla katalogda Bâbertî'ye nispet orada kalsın bir şerh dahi kaydedilmemiştir. Ancak *el-Akîdetü't-Tahâviyye*'den sonraki boş varakta “el-Bâbârtî” (ikinci be'den sonra da elif koyarak) notu yer almaktadır (vr.9a). Fakat bunun çok önemli olduğu söylenemez. Zira gerek Bâbertî ifadesinin hatalı yazımı gerekse de bu yazının mürekkebinin sayfa kenarında günümüzde kullanılan rakamlarla yapılan numaralandırmayla aynı görünmesi, söz konusu notun son dönemlerde tutulmuş olabileceğini kuvvetle muhtemel kılmaktadır. Bu durumda elektronik katalogun kütüphane defterini değil çağdaş dönemdeki şerhin Bâbertî'ye ait olduğu kanısına dayandığı anlaşılmaktadır. Zira bu nüshada, eserin Bâbertî'ye ait olduğunu gösteren metin içi bir kanıt da bulunmamaktadır. Buna karşın sayfa kenarında eserin müellifini işaret eder tarzda “yani Ömer b. İshak İbn Ahmed el-Hanefî âmelehullâhu bi lütûfihi'l-hafî” notu yer almaktadır (vr.10b).

¹³ *Defter-i Kütüphanesi-i Amuca Hüseyin* (İstanbul: Dersâdet, 1310), 36.

¹⁴ *Defter-i Kütüphanesi-i Esad Efendi* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, t.y.), 75.

Lala İsmail nüshasına gelince, dijital katalogların aksine kütüphanenin eser kayıt defterinde 689 numarada müstakil bir eser değil “Mecmûatu'r-resâil” ifadesiyle risalelerden oluşan bir mecmuanın kaydı yapılmıştır.¹⁵ Dolayısıyla defterin, mecmua içerisindeki *el-Akîdetü't-Tahâviyye* şerhinin Bâbertî'ye aidiyetini belirtmediği ortadadır. Yanı sıra iç kapağın ön ve arka yüzüne düşülen notlar arasında da şerhe ve müellifine dair bir kayıt bulunmamaktadır (vr.1a-b). Şerhin dibace sayfasındaki “Bâbertî” notunun ise bir değeri olmayıp muhtemelen sonraki dönemde gerçekleştirilen kataloglama esnasında düşülmüştür (vr.10b).

Aytekin tarafından *Şerhu'l-Akîde'* nin tahkikinde kullanılan üç nüshanın durumu bu olup sadece Amcazade kataloğunda eserin Bâbertî'ye nispet edildiği görülmektedir. Bu nispetin de nüshasının iç kapağına düşülen tarihi belirsiz notlara dayanmış olması muhtemel olmakla birlikte kaynağını kesin şekilde tespit etme imkânı bulunmamaktadır. Bununla birlikte ilgili mecmua içerisindeki *el-Umde* şerhinin de klasik kaynaklarda Bâbertî'nin eserleri arasında zikredilmemesi, kataloğun bu notlara dayandığını düşündürmektedir. Notların tarihi bulunmamakla birlikte en azından kataloğun basım tarihi olan 1310/1892-1893'ten önceye ait olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğu fikrinin, bu tarihten önce mevcut olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Esad Efendi ve Lala İsmail kataloglarında ise eserin nispeti orada kalsın, şerh dahi kayda geçmemiştir. Bununla birlikte şerhin hemen ilk varlığında düşülen notların ise geç döneme ait olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla en azından kütüphane defterlerine dair bu bilgilerden hareketle şerhin Bâbertî'ye ait olduğunun söylenemeyeceği ileri sürülebilir.

Manisa Halk Kütüphanesi nüshasına gelince, günümüzde elektronik kataloğun 957/8 numarasında Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğu kayıtlıdır. Ancak bu kaydın dayanağı bilinmemektedir. Zira söz konusu kütüphanenin 1285/1868 tarihli el yazması kitap kayıt defterinde, “Şerhu Akâidi Ebû Ca'fer Tahâvî” şeklinde bir *el-Akîde* şerhinin var olduğu belirtilse de müellifine ilişkin bir kayıt düşülmemiştir.¹⁶ Kayıt

¹⁵ *Hamidiye Kütüphanesinde Mahfuz Kutub-i Mevcudenin Defteridir*, (y.y., t.y.), 137.

¹⁶ *Defter-i kutub* (Manisa: Manisa Halk Kütüphanesi, 8530), 43b.

numarasının verilmediği ve sadece eser tespitinin amaçlandığı anlaşılan defterdeki *el-Akîde* şerhi, elektronik katalogda ise Bâbertî'ye nispetle kaydedilmiştir. Oysa ilgili nüshada bu nispeti kanıtlayacak hiçbir veri bulunmamaktadır.

DİB nüshası ise kütüphanenin elektronik katalogunda, bir başka *el-Akîde* şarihi olan Hibetullah et-Türkistânî'ye nispetle kaydedilmiştir. Oysa yazma eserin kapak sırtında bulunan ancak sonradan yeniden numaralandığı anlaşılan 667 kaydını Karabulut, *Mu'cem*'inde Bâbertî'nin *el-Akîde* şerhi olarak vermiştir.¹⁷ Ancak kütüphane katalogunda Türkistânî'ye, Karabulut tarafından ise Bâbertî'ye nispet edilen bu nüshanın, kolayca bu iki isme nispet edilemeyeceği belirtilmelidir. Zira nüshanın iç kapağına kaydedilen notlar, eserin Türkistânî için değil ama Bâbertî ve bir başka *el-Akîde* şarihi olan Konevî arasında önemli bir tartışma mevzusu olduğu hemen anlaşılmaktadır.

Söz konusu bu notlardaki nispet tartışmasını ele almadan, öncelikle kütüphane katalogunda eserin nispet edildiği Türkistânî'yi devre dışı bırakmak yerinde olacaktır. Zira iç kapaktaki notların birinde her ne kadar Türkistânî'den bahsediliyorsa da burada, bu şerhin ona ait olduğu değil onun da *el-Akîde* üzerine şerh yazdığından bahsedilmektedir (vr.1a). Bu açıdan katalogdaki bilginin hatalı olduğu ve Türkistânî'nin bu tartışmanın dışında tutulması gerektiği belirtilmelidir.

İç kapaktaki ilgili notlar temelde eserin Bâbertî'ye veya Konevî'ye ait olduğu fikri etrafında kaydedilmiş olup herhangi bir tarih içermemektedir. Bu sebeple hangi iddianın daha önce buraya kaydedildiği ya da Bâbertî'ye nispet iddiasının ne zamandan beri savunulmuş olabileceği fikrini bu notlardan tespit etme imkanı bulunmamaktadır.¹⁸ Şerhin Bâbertî'ye ait olduğu iddiası, "Bu, Tahâvî'nin *Akîde*'si ve onun şerhidir. Allâme Ekmelüddîn'in eseridir" ifadesiyle dile getirilmektedir (vr.1a).

Bu notu destekleyen ikinci bir notta da şerhin Bâbertî'ye aidiyetinin İbn Hacer'in *Târîh*'inden doğrulandığı öne sürülmektedir (vr.1a). Ancak aşağıda genişçe ele alınacağı üzere İbn Hacer'in eserleri de dahil olmak

¹⁷ Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî*, 4/3222.

¹⁸ Bununla birlikte söz konusu nüshanın istinsah tarihi 1018/1609 olup nüsha içinde de İsmail b. Ali'ye ait 1331/1913 tarihli iki mühür bulunmaktadır (vr.10a).

üzere kaynaklarda böyle bir bilgi tespit edilebilmiş değildir. Bu sebeple nottaki bilgi hatalıdır. Nitekim Bâbertî'ye nispet notunun yanına buna itiraz eden bir not düşülmüştür. Eserin Bâbertî'ye nispetine karşı çıkan bu sayfadaki diğer notlar da muhtemelen bu itirazın neticesinde yeni bir hüküm olarak buraya kaydedilmiştir. Bunların merkezindeki asıl notta ise şerh, “Muhtemelen bu değerli şerh, Molla Ahmed b. Mesud b. Abdirrahman Ebu'l-Abbas el-Konevî'nindir. Onun bir Tahâvî *Akîde*'si şerhinin olduğu, Molla Kasım b. Kutluboğa'nın tabakatında geçer” ifadesiyle Konevî'ye nispet etmektedir (vr.1a).

İbn Kutluboğa'nın tabakatında Konevî'nin bir *el-Akîde* şerhinin bulunduğu bilgisi doğrudur. Ancak Konevî'nin şerhinin bu metinden farklı olduğu da bir gerçektir.¹⁹ Bu sebeple eseri Konevî'ye nispet eden ifadelerle bunu ispat amacıyla bu notun etrafına kaydedilen ve bazı çıkarımlardan ibaret olan diğer notların²⁰ sadece Konevî'nin de bir şerhi bulunduğu noktasında ehemmiyeti olup bu nüshanın söz konusu şerh olduğunu ortaya koymamaktadır. Bu sebeple şerhin nispeti noktasında bu notların kanıt itibarıyla bir önemi bulunmamaktadır.

Nüshanın gerek yukarıda aktardığımız şekilde iç kapağında gerekse sonunda ferağ kaydının yanına düşülen notta (vr.49b) eserin Bâbertî'ye ait olduğuna yönelik ifadeler, Karabulut'un nüshayı Bâbertî'ye nispetinin de asıl gerekçesi olmalıdır.

Söz konusu kütüphanelerdeki ilgili nüshaların metin içlerinde de eserin Bâbertî'ye ait olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Nüshaların ne mukaddimelerinde ne de ferağ kayıtlarında bu türden bir bilgi yer almamaktadır.

Bütün bunlardan, ilgili şerhin Bâbertî'ye ait olduğunu gösteren herhangi bir kanıtın olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak buradaki veriden hareketle Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olmadığını söylemek için henüz erkendir. Zira onun bir şerh yazdığı, bunun kaybolduğu ya da bir başkasına nispet edilmiş olması mümkündür. Bu durumda diğer eserlerde Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhinin nispet edilip edilmediğinin de izi sürülmelidir. Bâbertî'nin biyografisinin yer aldığı tabakat ve tarih eserleri

¹⁹ Konevî şerhi için bkz. Timür, *Hanefî-Mâtürîdî Geleneğinin Batıya İntikali*, 239-248.

²⁰ Burada eserin Konevî'ye ait olduğunu ispat mahiyetinde birbirinin devamı olan üç parça not daha bulunmaktadır (vr.1a).

ile başta kelim olmak üzere farklı nitelikteki kitaplar bu izin sürüleceği başlıca kaynaklardır.

1.2. Klasik Kaynaklarda Nispet

Hanefî-Mâtürîdî geleneğın önemli isimlerinden biri olan Bâbertî'nin²¹ farklı alanlarda pek çok eseri bulunmakta olup kaynaklarda zikredilenler şunlardır:

Merğınânî'nin *el-Hidâye*'si üzerine yazdığı *el-İnâye* adlı şerh.²²

İmam Muhammed'in *el-Câmiu'l-kebîr*'inin Hilâtî tarafından yapılan *Telhîsu'l-Câmiu'l-kebîr* adlı ihtisarının şerhi olan *Şerhu Telhîsi'l-Hilâtî li'l-Câmiu'l-kebîr*.²³

Sirâcüddîn es-Secâvendî'nin feraizle ilgili *el-Ferâizu's-sirâciyye* üzerine yazdığı şerh.²⁴

²¹ Bâbertî'nin hayatı için bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Târîh*, thk. Adnan Derviş (Dımaşk: el-Ma'hedu'l-ilmî, 1997), 3/150-151; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, thk. Hasan Habeşi (Kahire: Lecnetü İhya, 1389/1969), 1/298; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye* (İstanbul: Süleymaniye-Şehid Ali Paşa 1924, 268b-269b; Kefevî, *Ketâbü'l-a'lam*, (İstanbul: Ragıp Paşa Kütüphanesi, 1041), 309b-311b; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3391), 382a-383a; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye* (Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1324), 195-199; Arif Aytekin, "Bâbertî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/377-378.

²² Makrîzî, *es-Sülûk*, thk. Muhammed Abdülkadir (Beyrut: Dâru'l-Kutub, 1418/1997), 5/173; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/298; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992), 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, t.y.), 1/239; Kefevî, *Ketâib*, 310a; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 382b; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, nşr. M. Şerafeddin Yalıtıkaya-Rifat Bilge (İstanbul: MEB, 1971), 2/2035; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, (nşr. Rifat Bilge-İbnü'l-Emin (İstanbul: MEB, 1951), 2/171; Ziriklî, *el-A'lam* (Beyrut: Dâru'l-İlm, 2002), 7/42; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1957), 11/298; Brockelmann, *Târîhu'l- edebi'l-Arabî*, çev. Abdülhalim en-Neccar (Kahire: Dâru'l-Maarif, 1983), 6/313.

²³ İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Kefevî, *Ketâib*, 310a, 310b; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 383a; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/472; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171; Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, çev. Mahmud Fehmi (Riyad: Câmiatü'l-İmam Muhammed, 1411/1991), 1/3/65.

²⁴ İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Kefevî, *Ketâib*, 310b; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 383a; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1249; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195.

Pezdevî'nin *Kenzu'l-vusûl*'u üzerine yazılan *Şerhu'l-Pezdevî, et-Takrîr* ve *et-Takrîr fi'l-usûl* adlarıyla kaydedilen şerh.²⁵ Yine *Kenzu'l-vusûl* üzerine Nesefî'nin yazdığı *Menâru'l-envâr* adlı ihtisarının şerhi olan ve *Şerhu'l-Menâr, el-Envâr, el-Envâr fi'l-usûl* ve *el-Envâr fi şerhi'l-menâr* adlarıyla kaydedilen şerh.²⁶

İbnü'l-Hâcib'in fıkıh usulüne dair *Münteha's-sûl ve'l-emel* adlı eserine yazarı tarafından yapılan *el-Muhtasar* adlı ihtisarı üzerine yazdığı *Şerhu Muhtasari İbni'l-Hâcib* veya *en-Nukûd ve'r-rudûd* olarak isimlendirilen şerh.²⁷

Sekkâkî'nin gramer ve belagata dair *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserinin belagatle ilgili bölümüne Hatib el-Kazvînî tarafından yapılan *Telhîsu'l-Miftâh* adlı ihtisarı şerhi.²⁸

Nahive dair olduğu belirtilen *Şerhu Elfiyeti İbn Mu'tî* adlı şerh.²⁹

---

²⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/298; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/239; a.mlf., *Husnü'l-muhâdara*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Mısır: Dâru İhya, 1387/1967), 1/471; Kefevî, *Ketâib*, 310a; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 382b; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/81; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195, 196; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/171; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/42; Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 6/289.

²⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/298; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/239; a.mlf., *Husnü'l-muhâdara* 1/471; Kefevî, *Ketâib*, 310a; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1823; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195, 196; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/171; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/42.

²⁷ İbn Kâdî Şuhbe, *Târîh*, 3/150; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, thk. Muhammed Abdulmuid (Haydarabad: Meclisu Dâireti'l-Maârif, 1392/1972), 6/1; a.mlf., *İnbâü'l-ğumr*, 1/298; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/239; a.mlf., *Husnü'l-muhâdara* 1/471; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 382b; Kefevî, *Ketâib*, 310a; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1853; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 196; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/171; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/42; Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/10-11/312.

²⁸ *Makrîzî, es-Sülûk*, 5/173; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/298; İbn Kâdî Şuhbe, *Târîh*, 3/150; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/239; a.mlf., *Husnü'l-muhâdara*, 1/471; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 382b; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/473; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/171-; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/42.

²⁹ İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/239; a.mlf., *Husnü'l-muhâdara*, 1/471; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; Kefevî, *Ketâib*, 310b; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 383a; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/155; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/171; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/42.

Sâğânî'nin gramer terimlerine göre düzenlediği hadis derlemesi olan *Meşâriku'l-envâr* üzerine yazdığı şerh.³⁰

Burhaneddin en-Nesefî'nin cedel ilmine dair *Menşeü'n-nazar* eseri üzerine yazdığı şerh.³¹

Hanefîliğin üstünlüğü ve diğer mezheplere tercih edilmesine dair *en-Nüketü'z-zarîfe fi tercihi mezhebi Ebî Hanîfe*.³²

Bâbertî'nin bir tefsirinin de olduğu belirtilmektedir.³³ Ayrıca onun Zemahşerî'nin *el-Keşşâfı* üzerine de bir haşiyesi olduğu ifade edilmektedir.³⁴

Bir kısım kaynaklarda Bâbertî'ye *Şerhu't-Tesmiyye* diye bir eser de nispet edilmektedir.³⁵ Onun ayrıca Nevevî'nin *Tehzibu'l-esmâ ve'l-luğat* eserinin tertibini değiştirdiği bir çalışmasının da olduğu aktarılmaktadır.³⁶

Bâbertî'nin akaide/kelama dair eserleri arasında ise en fazla bilineni *el-Vasiyye* üzerine yazdığı şerhtir.³⁷

Yine onun *el-Fikhu'l-ekber*'i de şerhettiği aktarılmaktadır.³⁸

³⁰ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 6/1; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/239; Kefevî, *Ketâib*, 310a; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 382b; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1689; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 196; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/42; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 11/298; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171.

³¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1861.

³² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/852, 2/1977; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171; Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/10-11/312; Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, 3/35.

³³ Makrîzî, *es-Sülûk*, 5/173; İbn Kâdî Şuhbe, *Târîh*, 3/150; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/298; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Kefevî, *Ketâib*, 310a; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 383a; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/443; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171.

³⁴ İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, 1/471; Kefevî, *Ketâib*, 310b; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 383a; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1475; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/42; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195; Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/10-11/312.

³⁵ İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a.

³⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/514.

³⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2015; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 197; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/42; Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 3/243, Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, 1/3/46.

³⁸ Kefevî, *Ketâib*, 310a; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 11/298. Bu şerhin adı *el-İrşad* olarak kaydedilmektedir (Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1287; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-*

Kelamla ilgili diğer bir eseri *el-Maksad fi'l-kelam*'dır.³⁹

Onun Nâsiruddin et-Tûsî'nin meşhur *Tecrîdü'l-i'tikad* eseri üzerine bir şerh yazdığı da belirtilmektedir.⁴⁰

Bâbertî'ye ayrıca *el-Akîde* adlı bir eser⁴¹ nispet edilmişse de bunun daha önce zikredilen akaid içerikli metinlerden biri mi yoksa farklı bir eser mi olduğu bilinmemektedir.

Bâbertî'nin özellikle kapsamlı şekilde vermeye çalıştığımız farklı alanlardaki bu eserleri arasında bir *el-Akîdetü't-Tahâviyye* şerhi yer almamaktadır. Kaynakların böyle bir eseri zikretmemiş olmaları, şerhin Babertî'ye nispetine ilişkin daha önce dile getirilen şüpheleri desteklemektedir. Bu açıdan gerek Bâbertî'ye nispet edilen nüshalardan gerekse Bâbertî'nin eserlerini sıralayan kaynaklardan sağlanan verilerin *el-Akîdetü't-Tahâviyye* şerhinin ona nispetini fazlasıyla şüpheli hale getirdiği ortadadır.

Bütün bu malzemeden ortaya çıkan neticeyi özetlersek, Bâbertî'ye nispet edilen ve tahkike esas teşkil eden üç nüshanın hiçbirinde şerhin Bâbertî'ye ait olduğunu ortaya koyacak metinçi hiçbir kanıt olmadığı gibi Bâbertî'nin biyografisini aktaran ya da eserlerini veren Makrîzî'nin *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, İbn Kâdî Şuhbe'nin *Târîh*, İbn Hacer'in *İnbâu'l-ğumr* ve *ed-Dürerü'l-kâmine*, İbn Kutluboğa'nın *Tâcu't-terâcim*, Süyûtî'nin *Husnü'l-muhâdara* ve *Buğyetü'l-vuât*, İbn Tolun'un *Gurafu'l-aliyye*, Kefevî'nin *Ketâib*, Temîmî'nin *et-Tabakâtu's-seniyye* ve Leknevî'nin *el-Fevâidü'l-behiyye* eserlerinde Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğundan söz edilmemektedir. Aynı şekilde Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*, Bağdatlı İsmail'in *Hediyetü'l-ârifin*, Brockelmann'ın *Geschichte der arabischen Litteratur/Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, Ziriklî'nin *el-A'lâm* ve Kehhâle'nin *Mu'cemu'l-müellifin* eserlerinde de Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispet

---

ârifin, 2/171; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/42; Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 3/238; Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, 1/3/38).

³⁹ Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 382b; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1806; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171; Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/10-11/312.

⁴⁰ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 6/1; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 277; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/239; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 269a; Kefevî, *Ketâib*, 310b; Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 382b; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/346, 2/2022; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 195, 197; Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/171.

⁴¹ Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/10-11/312; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/42.

edilmemektedir. Hatta bu isimler arasında Kâtip Çelebî ve Brockelmann, *el-Akîde* şerhlerinin listesini vermiş olmalarına rağmen Bâbertî'yi zikretmemişlerdir.⁴²

Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi gerçekten bulunmuş olsaydı bu kaynaklarda muhakkak bir atfın olması gerekirdi. Böyle bir bilginin bulunmaması eserin nispetini büsbütün ortadan kaldırmaktadır.

Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğuna ilişkin suskunluk onun kendi eserleri için de geçerlidir. Onun gerçekten böyle bir eseri olsaydı en azından kelimâ içerikli eserlerinde bu şerhe atıfta bulunması beklenirdi. Ne var ki bu tür eserlerinden *el-Maksad fi'l-kelam*,⁴³ *el-İrşâd*,⁴⁴ *el-Vasiyye* şerhi⁴⁵, *Tecrîdu'l-i'tikâd* şerhi⁴⁶ ve *el-Umde* üzerine yazdığı belirtilen şerhte⁴⁷ böyle bir atıf bulunmamaktadır.

---

⁴² Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-zünûn*, 2/1143; Brockelmann, *Târihu'l-edebi'l-Arabî*, 2/3/264-265.

⁴³ Galip Türcan, "Bâbertî'nin el-Maksad fi İlmi'l-Kelam Başlıklı Risalesi: Tanıtım ve Tahkik", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2006/2), 141-166.

⁴⁴ Bâbertî'nin *el-İrşâd* adlı bir *el-Fıkhü'l-ekber* şerhi olduğu klasik kaynaklarda geçse de kütüphane kataloglarında *el-İrşâd* ya da *el-Hikmetü'n-nebeviyye* adıyla kaydedilen nüshaların Bâbertî'nin *el-Fıkhü'l-ekber* şerhi olduğu ispatlanabilmiş değildir. Mesela *Muhtasarü'l-Hikmeti'n-nebeviyye*, (Mehmed Asım 703/2, 103a-129b) adlı metin daha önce *el-Fıkhü'l-ekber*'in ibarelerini açıklamak üzere kaleme alınmış bir eserin muhtasarı olup Bâbertî'ye nispetine dair bir ifade bulunmamaktadır. *el-İrşâd* adıyla Ayasofya 1384'de kayıtlı (185b-203a) eser ise Bâbertî'ye ait olmakla birlikte bir *el-Fıkhü'l-ekber* şerhi olmayıp başında itikat konularının yer aldığı ve muhtemelen son kısmı eksik ihtimal türü bir eserdir. Bu çalışma için kullandığımız bu nüshada *el-Akîde* şerhine atıf bulunmamaktadır. Eserin nispetine ilişkin ayrıca bkz. Kadir Gömbeyaz, "İlk Fıkh-ı Ekber Şerhi 9./15. Yüzyılda mı Yazıldı?", *Diyanet İlmi Dergi* 56/4 (2020), 1229-1231.

⁴⁵ Ekmelüddîn el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyye*, thk. Muhammed Subhi (Amman: Dârü'l-Feth, 2009/1430).

⁴⁶ Ekmelüddîn el-Bâbertî, *Şerhu Tegrîdi'l-i'tikâd*, (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 2160), 1b-165a.

⁴⁷ Ekmelüddîn el-Bâbertî, *Şerhu'l-Umde*, (İstanbul: Süleymaniye-Amcazade Hüseyin, 312/2), 79b-143a. Çağdaş çalışmalarda Bâbertî'ye bir *el-Umde* şerhi nispet edilmekle birlikte eserleri arasında bir *el-Umde* şerhinin yer almadığının altı çizilmelidir. Kaynaklarda bu şerhin geçmemesi, çağdaş çalışmalarda söz konusu şerhin tek nüshası olarak verilen Amcazade Hüseyin 312/2'de metiniçi bir nispetin bulunmaması bu hususta şüphe uyandırmaktadır. İlgili nüshanın sadece iç kapak ve fevaidde ismi bilinmeyen biri tarafından düşülen notta, eserin Bâbertî'ye nispet edilmesi ve kütüphane defterinin muhtemelen bunu esas alarak eseri Bâbertî adına kaydetmiş

el-Akâide şerhinin Bâbertî'nin son eseri olabileceği bu nedenle de bu eserine atıfta bulunmamış olması mümkündür. Fakat Bâbertî sonrası kelimelerin metinlerinde yapılan taramalarda da bu türden bir atfa rastlanmamaktadır. En azından *el-Akâide* etrafında kaleme alınmış şerh literatürünün böyle bir esere atıfta bulunması beklenirken İbn Ebî'l-İz ed-Dımeşki⁴⁸ (öl. 792/1390), Mahmud b. Muhammed el-Kostantîni⁴⁹ (öl.916/1510'dan sonra), Hasan Kâfi el-Akhisârî⁵⁰ (öl. 1024/1615), Şeyhzâde Abdürrahim b. Ali⁵¹ (öl. 1133/1720'den sonra) ve Abdülğani el-Meydânî'nin⁵² (öl. 1298/1881) *el-Akâide* şerhlerinde böyle bir atıf bulunmamaktadır. Oysa söz konusu metinlerde önceki şerhlere yer yer atıflar mevcuttur.⁵³

Bütün bu veriler, Bâbertî'nin *el-Akâidetü't-Tahâviyye* şerhinin olmadığını ve şerhin ona nispetinin de mümkün olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Peki bütün bunlara rağmen Bâbertî'nin bir *el-Akâide* şerhi olduğu, çağdaş akademik çevrelerde nasıl bu kadar yaygın kabul görmüştür? Ona böyle bir eser, ne zaman ve kim tarafından nispet edilmiştir?

---

olması bu nispetin kaynağı olmalıdır. Şerhin bu yetersiz nispet kanıtlarını içeren nüshası dışında başka bir nüshasının tespit edilememiş olması bu eserin de Bâbertî'ye aidiyeti hususunda şüphelere yol açmaktadır. Kâtip Çelebî'nin *el-Umde* şarihleri arasında Bâbertî'ye zikretmemiş olması da bu şüphede haksız olmadığımızın bir başka kanıtıdır (*Keşfu'z-zünûn*, 2/1168-1169). Şerh üzerine 2021 yılında yapılan ve tahkik de içeren bir yüksek lisans tezinde ise nispet hususu, ne yazık ki ele alınmamıştır (Aksan, *Ekmelüddîn el-Bâbertî'nin Şerhu 'Umdeti'l-'Akâid Adlı Eseri*).

⁴⁸ İbn Ebî'l-İz, *Şerhu'l-Akâidetü't-Tahâviyye*, thk. Abdullah et-Türkî-Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: er-Risâletü'l-Alemiyye, 1433/2012).

⁴⁹ Ebû Abdillâh Mahmud el-Kostantîni, *Şerhu Akâidi İmam Tahâvî* (İstanbul: Süleymaniye-Hacı Mahmud Efendi 1342), 39 vr.

⁵⁰ Hasan Kâfi el-Akhisârî, *Nûru'l-yakîn fi usûli'd-dîn*, thk. Zühdi Adiloviç (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1418/1997).

⁵¹ Şeyhzâde Abdürrahim b. Ali, *Şerhu'l-Akâidi Ebî Cafer et-Tahâvî*, (Amasya: Beyazıt Halk Kütüphanesi, 1590/5), 61b-115a.

⁵² Abdülğani el-Meydânî, *Şerhu'l-Akâidetü't-Tahâviyye*, thk. Muhammed Muti-Muhammed Riyad (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1997).

⁵³ İhsan Timür, "Osmanlı Maturidî Kelam Geleneğine Yansımalarıyla el-Akâidetü't-Tahâviyye Şerhleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (2017), 329-374.

1.3. Bâbertî'ye *el-Akîde Şerhi Nispetinin Kaynağı*

Tespitlerimize göre Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispet eden ilk isim Fuat Sezgin'dir (1924-2018). Onun *Geschichte des Arabischen Schrifttums* eserinin 1967 yılında yayınlanan ilk cildinde Tahâvî'nin *el-Akîde* eseri üzerine yazılan şerhleri sıraladığı yerde Bâbertî'yi de zikretmesi, bu eserin ona ilk nispetidir.⁵⁴

Sezgin, bu eserinde Brockelmann'a referansta bulunmuşsa da Brockelmann, eserinin hiçbir yerinde Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispet etmemiştir.⁵⁵ Sezgin'in Bâbertî'ye *el-Akîde* nispet ettiği yerde verdiği yazma nüshalar ise iki tane olup bunlar Esad Efendi (1259/2) ve Lala İsmail (689/2) kayıtlardır. Sezgin'in iç kapağında şerhi Bâbertî'ye nispet eden notların yer aldığı Amcazade Hüseyin (312/1) nüshası ile muhtemelen bu notları esas alan kütüphane defterini ise görmediği anlaşılmaktadır. Bu durumda Sezgin'in klasik kaynaklarda bulunmayan nispete rağmen neye dayandığı akla gelmektedir. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi Sezgin'in verdiği her iki nüshada da Bâbertî'ye bu türden bir nispet bulunmadığı gibi ilgili kütüphane defterlerinde de bir *el-Akîde* şerhi kayıtlı değildir. Bu durumda Sezgin'in ya meçhul başka bir kaynağı ya da kayıt bilgilerini verdiği iki nüshada geç dönemde düşülmesi muhtemel olan "Bâbârî" ve "Bâbertî" notlarını esas almış olabileceği akla gelmektedir. Onun muhtemel meçhul kaynağını tespit etmek mümkün değildir. Kaldı ki böyle bir kaynağın var olabileceği de ihtimal dahilinde görünmemektedir. Bu durumda tek seçenek Sezgin'in kayıt bilgilerini verdiği nüshalardaki notlardır. Oysa bu notların Bâbertî'ye bir *el-Akîde*

⁵⁴ Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, (Leiden: E.J. Brill, 1967) 1/442. krş. a.mlf., *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, 1/3/97.

⁵⁵ Sezgin, Brockelmann'ın *GAL, suppl.* 2/89'a referansta bulunmaktadır. Ancak Brockelmann ne Tahâvî'nin eserlerini sıralarken *el-Akîde* şarihleri arasında Bâbertî'nin ismini vermekte (*Geschichte der Arabischen litteratur*, (Leiden: E.J. Brill, 1937), 1/181) ne de müstakil olarak hem asıl (*GAL*, 2/97) hem de Sezgin'in referansta bulunduğu ek ciltte (*Geschichte der Arabischen litteratur Supplementband*, (Leiden: E.J. Brill, 1937), 2/90) zikrettiği Bâbertî'nin eserleri arasında bir *el-Akîde* şerhinden söz etmektedir. krş. a.mlf., *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 2/3/261-265, 5/10-11/312-313. Anlaşıldığı kadarıyla Sezgin'in *GAL*'e referansta bulunmasındaki kastı, Brockelmann'ın Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispet etmiş olması değil sadece ilgili yerde Bâbertî'nin biyografisi ve eserlerinin sıralandığına işaret etmektir.

şerhini nispette büsbütün yetersiz olduğuna ve esas alınamayacağına dikkat çekilmiştir.

Amcazade Hüseyin kütüphane defterine ya da DİB kütüphanesinde bulunan nüshaya daha erken tarihlerde doğrudan ulaşması muhtemel kimseleri istisna kıldığımızda ilmî çevrelerde Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispetinin, Sezgin'in 1967'de basılan GAS eseriyle birlikte başladığı öne sürülebilir.⁵⁶

1989 yılında eserin Arif Aytekin tarafından neşri ise Bâbertî'ye nispetin hiç şüphesiz yaygınlaşmasına ve sonraki çalışmalarda bu neşirle birlikte eserin aidiyetinin de tartışılmaksızın kabul edilmesine zemin

---

⁵⁶ Mesela *İslam Ansiklopedi'sinin* MEB çevirisindeki "Tahâvî" maddesinde Tahâvî'nin eserlerinden *el-Akîde* zikredilirken isimleri verilmemekle birlikte şerhleri olduğu belirtilerek Sezgin'in GAS eserine göndermede bulunulmaktadır (F. Krenkow, "Tahavi", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB, 1979), 11/629). Bu ansiklopedinin aslını oluşturan 1934 tarihli neşirdeki "Tahawi" maddesinde ise *el-Akîde*'nin şerhleri olduğu belirtilerek Brockelmann'a göndermede bulunulmaktadır (F. Krenkow, "Tahawi", *The Encyclopaedia of İslam* (Leiden: E.J.Brill, 1934), 4/610). Brockelmann'ın ise Bâbertî'ye bu şerhi nispet etmediği daha önce ifade edilmişti. IA 2.edisyonda ise sadece önemli şerhlerinin olduğu belirtilmekle yetinilmektedir (N. Calder, "al-Tahawi", *The Encyclopaedia of İslam* (Leiden: Brill, 2000), 10/101-102). 1963 yılında Ayyub Ali tarafından yazılan "Tahawism" adlı makalede *el-Akîde*'nin şerhleri olduğu belirtilerek *Keşfu'z-zünûn* eserine gönderme yapılır (Ayyub Ali, "Tahawism", *A History of Muslim Philosophy*, ed. M.M. Sharif (Wiesbaden, 1963), 1/245). 1964 yılında Abdülmecid Mahmud tarafından hazırlanan *Ebü Ca'fer et-Tahavi ve eseruhu fi'l-hadîs* (Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kura, 1384/1964, 135) başlıklı çalışmada Tahâvî'nin *el-Akîde* eserinden söz edilirken üzerine çokça şerh yapıldığı ifade edilmekte ve ilgili şerhler için Kâtip Çelebî ve Brockelmann'a göndermede bulunulmaktadır. 1974 yılında neşredilen Tahâvî'nin *Şurûtu's-sağîr* eserinin mukaddimesinde ise Ruhi Özcan, Tahâvî'nin eserlerini sıralarken verdiği *el-Akîde*'nin şerhlerine de değinmekte ve Babertî'ye de bir şerh nispet etmektedir. Ancak garip şekilde Özcan, bu nispetin kaynağı olarak *Keşfu'z-zünûn*'u göstermektedir ("*Mukaddime*", *eş-Şurûtü's-sağîr*, mlf. Tahâvî, thk. Ruhi Özcan (Bağdat: Matbaatu'l-Ani, 1394/1974), 22). Oysa daha önce de dikkat çekildiği gibi bu eserde böyle bir nispet bulunmamaktadır. 1990'da Ahmet Karadut tarafından hazırlanan tezde ise Babertî, *el-Akîde* şarihleri arasında zikredilmiştir. Burada Aytekin'in neşrine işaret edilmişse de bunu görmediği anlaşılan Karadut'un, sadece Lala İsmail ve Esad Efendi nüshalarının kaydını vermesi, onun Sezgin'e dayandığını göstermektedir (*Kelam Tarihinde Tahavi ve Akide Risalesi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990, 38).

hazırlamıştır. Zira Sezgin'in ilgili eserine hususi olarak başvurmak ve taramakla elde edilecek özel bir bilgi, eserin neşriyle daha görünür olmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır.⁵⁷ Aytekin'in aynı yıl yazdığı "el-Akîdetü't-Tahâviyye"⁵⁸ ve 1991'de yazdığı "Bâbertî"⁵⁹ maddelerinde de bu bilgiyi kullanması nispeti iyice pekiştirmiştir.⁶⁰

Bundan sonra akademik çevrelerde üretilen ve *el-Akîde* şerhlerine atıfta bulunulan çalışmalarda Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğu kabul edilmiş ve söz konusu şerh üzerinden Bâbertî'nin itikadi görüşleri ortaya konulmuş ve izah edilmiştir. Son dönemde ortaya çıkıp yaygınlaşan bu nispet, artık ilim dünyasının da müsellemler bir kabûlüne dönüşmüştür. Daha önce de işaretle bulunduğumuz gibi günümüzde Bâbertî'ye nispet

---

⁵⁷ Mesela şerhin 1989 tarihli neşriden önce yapılan bazı çalışmalarda eserin nispetine yer verilmemektedir. Şu çalışmalar buna örnek verilebilir: Muhammed Mustafa, "Hayatü'l-Bâbertî", *Şerhü't-Telhis*, mlf. Bâbertî, thk. Muhammed Mustafa (Trablus: el-Münşetü'l-Amme, 1392/1983), 30-33; İlhami Kemaloğlu, *Ekmeliüddin el-Bâbertî Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987), 25-54. Neşirden sonra ise 2000 yılında, Abdülaziz b. İbrahim çalışmasında Bâbertî'ye *el-Akîde* şerhi nispet etmekte ve Aytekin'in tahkikine atıf yapmaktadır (*ed-Delîl ile'l-mutûni'l-ilmiyye* (Riyad: Dâru's-Sumey'i, 1420/2000, 205). 2001 yılında da Karabulut, Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispet etmekte ve daha önce zikredilen yazma nüshaların yanı sıra Aytekin'in tahkikine işaret etmektedir (*Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslami*, 4/3222).

⁵⁸ Arif Aytekin, "el-Akîdetü't-Tahâviyye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/259-260.

⁵⁹ Aytekin, "Bâbertî", 4/378.

⁶⁰ Aytekin'in 1981 yılında *Ebu Cafer et-Tahavi'nin Akidesi ve Selef Akidesindeki Yeri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1981) başlıklı doktora çalışmasına ulaşamamışsak da aynı adla ve muhtemelen çerçevesi aynen korunan 1996 tarihli yayında (*Ebu Cafer et-Tahavi'nin Akidesi ve Selef Akidesindeki Yeri*, İstanbul: Ebubekir Camii İlim Hizmet Vakfı, 1996), *el-Akîde*'nin şerhlerinden sadece ikisinin kullanıldığı belirtilmiş ve bunlar da İbn Ebî'l-İz ve Meydânî şerhleri olarak verilmiştir (s.14). *el-Akîde* şerhlerini doktora tezinde tanıtmamak ve yeterince istifade etmemekle tenkit edilen Aytekin (Emrullah Yüksel, "Tez Tanıtma ve Tenkitler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1986), 240), 1996 yılındaki yayınında da 1989'da tahkikini yaptığı "Bâbertî şerhini" kullanmamışsa da *el-Akîde* şerhlerini sıraladığı bir dipnotta zikretmiştir (s. 32, dn.50). Burada topluca verdiği kaynakları incelendiğinde Aytekin'in, Sezgin'e dayandığı anlaşılmaktadır. Zira kaynakları arasında sadece Sezgin, Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispet etmektedir.

edilen *el-Akîde* şerhi, Hindî'ye nispet edilen şerhle aynıdır. Her ikisi Hanefî-Mâtürîdî geleneğe mensup, çağdaş ve Mısır'da ikamet etmiş bu isimlerin bu ortak paydalarına rağmen aynı eseri yazmış olmaları mümkün değildir. Kaldı ki yukarıda uzun uzadıya ortaya koyduğumuz üzere ne Bâbertî'nin hayatından ve eserlerinden bahseden kaynaklarda ne de şerhe ait nüshalarda böyle bir nispet bulunmamaktadır. Dolayısıyla hiçbir kanıt ve sahih nispetin olmadığı bir eserin Bâbertî'ye aidiyetinde ısrarcı olmanın gereği yoktur. Bu açıdan Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhinin olmadığı kesin bir şekilde söylenebilir.

Buna karşın eserin ait olduğunu defaatla dile getirdiğimiz Hindî için Bâbertî adına bulunmayan kanıtların hemen tamamı bulunmaktadır. Ancak buna ilişkin ikna edici tek bir kanıtın sunulması bu bahsi kapatmak için yeterlidir. Bu hususta ise elimizde bolca delilin bulunduğunu söyleyebiliriz.

2. *el-Akîde Şerhi'nin Asıl Müellifi: Sirâcüddîn el-Hindî*

es-Sirâcü'l-Hindî lakabıyla tanınan Sirâcüddîn Ömer b. İshak el-Hindî'nin⁶¹ (öl. 773/1372) kaynaklarda pek çok eseri zikredilmekle birlikte bizim için önemli olan ona bir *el-Akîde* şerhi nispet edilip edilmediğidir. Bu hususta kaynakların, kelamla ilgili tek eseri olduğu anlaşılan *el-Akîdetü't-Tahâviyye* şerhini zikrettikleri görülmektedir.

Bu çerçevede Hindî ile çağdaş kabul edilebilecek Makrîzî'nin *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde*⁶² ve İbn Hacer'in *Refu'l-ısr*⁶³ eserlerinde ona bir *el-Akîde* şerhi nispet edilmektedir. Bu nispet sonraki dönemde yazılan

---

⁶¹ es-Sirâcü'l-Hindî'nin hayatı hakkında bkz. Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde*, thk. Mahmud el-Celili (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1423/2002), 2/436-439; İbn Hacer, *Refu'l-ısr*, thk. Ali Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1418/1998), 288-289; a.mlf., *İnbâü'l-ğumr*, 1/27-29; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, 223-224; İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 175b-177a; Kefevî, *Ketâib*, 300b; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 273a-273b; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 148-149. Ahmet Akgündüz, "Gaznevî, Ömer b. İshak", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/487.

⁶² Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde*, 2/438.

⁶³ İbn Hacer, *Refu'l-ısr*, 288.

Gurafu'l-aliyye,⁶⁴ *et-Tabakâtü's-seniyye*,⁶⁵ *el-Esmâru'l-ceniyye*,⁶⁶ *el-Fevâidü'l-behiyye*,⁶⁷ eserlerinde de geçmektedir.

Yanı sıra fihrist niteliğindeki *Keşfü'z-zunûn*,⁶⁸ *Hediyetü'l-ârifîn*,⁶⁹ *Geschichte der Arabischen Litteratur*,⁷⁰ *el-A'lam*,⁷¹ *Geschichte des Arabischen Schrifttums*⁷² ve *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî*⁷³ eserlerinde de Hindî'ye bir *el-Akâde* şerhi nispet edilmektedir.

Bu kaynaklar dikkate alındığında eserin ona erken tarihlerden itibaren nispet edildiği, pek çok kaynağın bu hususta mutabık olduğu ve nispetine dair hiçbir şüphenin dile getirilmediği kesin olarak söylenebilir.

Kaynakların Hindî'ye bir *el-Akâde* şerhi nispetini, günümüze ulaşan şerhin el yazması nüshaları da desteklemektedir. Söz konusu kanıtların ise Bâbertî'ye nispet edilen nüshalardaki muhtelif kimselerce düşülmüş notlardan farklı olarak doğrudan müstensih tarafından kaydedildiği belirtilmelidir. Buna ilişkin nüshalardaki kanıtlara geçmeden önce Hindî'ye ait olan bu şerhin nüshalarına ilişkin önemli bir hususun izah edilmesi gerekmektedir.

Sirâcüddin el-Hindî'nin *el-Akâde* şerhinin günümüzde, ziyade ve noksanlık noktasında farklılaşan iki ana metni bulunmaktadır. Bunun esas nedeni, şerhin müsvedde halinin de şöhret bulup yaygınlık kazanmasıdır. Bu sebeple bugün elimizde şerhin hem müsvedde hem de eklemeler yapılarak temize çekilmiş çokça nüshası bulunmaktadır.⁷⁴

⁶⁴ İbn Tolun, *Gurafu'l-aliyye*, 176b.

⁶⁵ Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 273a.

⁶⁶ Ali el-Kârî, *el-Esmâru'l-ceniyye*, thk. Muhammed Zahid (Bağdat: Menşuratu'l-Cemel, 2012), 2/526.

⁶⁷ Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, 149.

⁶⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1143.

⁶⁹ Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/790.

⁷⁰ Brockelmann, *GAL Suppl.* 2/89. krş. a.mlf., *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 3/265.

⁷¹ Zirikî, *el-A'lam*, 5/42.

⁷² Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, 1/442. krş. a.mlf., *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, 1/3/97.

⁷³ Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî*, 2/2264.

⁷⁴ Hindî'ye ait şerhlerin Köprülü-Mehmed Asım 243/1, Köprülü-Mehmed Asım 244/4, Süleymaniye-Mihrişah 294/3, Süleymaniye-Laleli 2319 nüshaları müsvedde nüshadan istinsah edilmiştir. Ayrıca Kazan 1311 ve 1320/1902 baskılarında da müsvedde nüshanın esas alındığı belirtilmektedir. Buna karşın Amasya-Beyazıt 565/1, Millet-

Şerhin müsvedde nüshasının yaygınlaşması Hindî'nin eserine, ilk halini yazmasından çok sonra son şeklini vermiş olabileceğini düşündürmektedir. Onun eserinin ilk, yani müsvedde halini ne zaman kaleme aldığı bilinmemektedir. Ancak onun esere son şeklini, bir başka ifadeyle temize çekme işlemini, Cemaluddin et-Türkmânî'nin Mısır kadılığına atandığında, kendisinin de ona naib olduğu⁷⁵ 750/1349 ile bu görevden azlediliği⁷⁶ 759/1358 yılları arasında yapmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Hindî, bu tarihler arasında müsvedde nüshasını bir yandan temize çekerken bir yandan da eklemelerde bulunmuştur. Bu eklemeler, ya daha önce açıklama yapmadığı bazı ifadelerin şerhi ya da kısaca geçtiği yerlerin genişçe şerhinden ibaret olup ilk müsvedde nüshadan ziyadeler dışında önemli bir farklılık içermemektedir. Ancak Hindî'nin temize çektiği bu yeni nüshaya yaptığı en önemli ekleme, hiç şüphesiz mukaddime kısmında kendisinden övgüyle bahsettiği Emir Seyfuddin Sırgatmış el-Melikî en-Nâsırî'ye (öl.759/1358) şerhini ithaf etmesidir.

Onun bu ithafı dikkate alındığında eserine son şeklini, Emir Sırgatmış'ın *re'sü'n-nevbe* görevine atandığı⁷⁷ 752/1351 veya Hindî'nin onun desteğiyle kazaskerliğe getirildiği⁷⁸ Cemaziyelâhir 758/1356 ya da Sırgatmış'ın devlette tek başına söz sahibi olduğu Zilkade 758/1357 tarihi ile Sırgatmış'ın tutuklandığı⁷⁹ Ramazan 759/1358 arasında vermiş olması mümkündür. Hindî'nin şerhin mukaddimesinde ömrü vefa ederse Emir için bir de fıkıh eseri yazacağına⁸⁰ dair sözünden kastı, eğer yine ona ithaf

---

Feyzullah Efendi 1157, Beyazıt Devlet-Beyazıd 2987 ve Bâbertî'ye nispet edilen Süleymaniye-Amcazade Hüseyin 312/2, Süleymaniye-Esad Efendi 1259/2, Süleymaniye-Lala İsmail 689/2, Manisa 957/8, DİB 1320 nüshaları ise sonradan eklemeler yapılan tam nüshadan istinsah edilmiştir. 2009'da yapılan tahkikli neşir de tam metindir.

⁷⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/28; a.mlf., *Refu'l-ısr*, 288; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 273a.

⁷⁶ Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde*, 2/436; a.mlf., *es-Sülûk*, 4/238; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/28.

⁷⁷ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/364.

⁷⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, 4/231; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/28.

⁷⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, 4/237; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-safî*, thk. Muhammed Emin (Kahire: Heyetü'l-Mısriyye, 1984), 6/343.

⁸⁰ Sirâcüddîn el-Hindî, *Şerhu Akîdeti'l-İmâmi't-Tahâvî*, thk. Hazim el-Keylânî-Muhammed Nessâr (Kahire: Darâtu'l-Karaz, 2009), 25.

ettiği ve ferağ kaydında Şaban 759/1358'de tamamlandığını söylediği *el-Gurretü'l-münîfe*⁸¹ eseri ise *el-Akîde* şerhine bu tarihten önce son şeklini verdiği ve ona sunduğu sonucuna varılabilir.

es-Sirâcü'l-Hindî eserine bu tarihlerde son şeklini verirken eserin müsvedde nüshasının da bir yandan şöhret kazanıp yaygınlaştığı ve bu müsveddeden kopyaların yazılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu müsvedde nüsha, eş-Şemsu'l-Hanefî olarak bilindiğini belirten Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Kâbilî el-Kehrâmî el-Hindî⁸² tarafından Zilkade 764/1363'te istinsah edilmiştir.⁸³ Hindî'nin müsvedde metninden istinsah edilen nüshalarla Hindî'nin eklemeler yaparak temize çektiği tam metinden istinsah edilen nüshalar, esere dair dikkat çekilen farklılaşmanın asıl nedenidir.

Ancak nüshalar arasındaki farklılık, temelde ziyade ve noksanlıklardan ibarettir. Bu ziyadeler arasında en önemli husus ise eserin mukaddimesinde Emir Sırgatmış'a ithaf cümleleridir.⁸⁴ Bu ithaf cümleleri

---

⁸¹ Sirâcüddîn el-Gaznevî, *el-Gurretü'l-münîfe*, thk. Zahid el-Kevserî (Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1370/1950), 13, 203.

⁸² Kâbilî hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. İbn Hacer, Hanefî makamında imamlık yaptığını, naiblikte bulunduğunu ve Şevval 772/1371 veya 773/1372'de vefat ettiğini aktarır (*ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/473).

⁸³ Bu önemli ferağ kaydı şerhin tahkikli neşrinde kullanılan ve Kazan'da 1320/1902'de basıldığı belirtilen nüshada yer almaktadır (Hindî, *Şerhu Akîde*, 165). Aynı şekilde Köprülü-Mehmed Asım 243/1 nüshasında da müstensih Tarikatçı Emir Efendi tarafından bu ferağ kaydı, hâmişe eklenmiştir (vr.49b). Söz konusu ferağ kaydında müsvedde nüshanın, müstensih Kâbilî tarafından o yıl Mekke'de bulunan ve kazasker olarak nitelenen müellifi Hindî'ye Kâbe'nin yanı başında okunduğu ileri sürülmektedir. Ancak müstensihin müsvedde nüshayı müellifine okuduğu iddiası sorunludur ve muhtemelen gerçek değildir. Zira müellif Hindî, bu tarihten evvel ve en geç 759/1358'de eserini, ithafta bulunduğu Emir Sırgatmış'a sunmuş olmalıdır. Onun ithafta bulunarak son şeklini verdiği eserinin müsvedde halini 764/1363'te dinleyip onaylaması kabul edilebilir değildir. Bu açıdan Kâbilî, eserin müsvedde nüshasını ilgili tarihte istinsah etmiş olsa da bu haliyle Hindî'ye okumuş olması inandırıcı gelmemektedir. Nitekim Kâbilî'nin müsvedde nüshasını Cemaziyelahir 1132/1720'de istinsah eden ve ferağ kaydını aktaran Tarikatçı Emir Efendi, nüshada çokça hatanın bulunduğunu belirterek onun müellife okunduğu iddiasından duyduğu şüpheyi dile getirmektedir (vr.49b).

⁸⁴ Eserin ithaf edildiği isim Memlüklü emirlerden Seyfuddin Sırgatmış el-Melikî en-Nâsirî olup Memlüklü sultanı el-Meliku'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un

tam nüshaların tümünde yer alırken müsvedde nüshalarda ise yer almamaktadır.⁸⁵

hizmetinde bulunduğu en-Nâsırî nişpetini almıştır. Bununla birlikte *el-Akîde* şerhinin ithaf ifadelerinin yer aldığı nüshaların hemen hepsinde Emir'in nispeti es-Sâlihî olarak verilmektedir. Ancak hayatından bahseden kaynaklar Sâlihî şeklindeki nispeti zikretmemektedirler. *el-Akîde* şerhi nüshalarında Emir'in kaynaklarda geçmeyen Sâlihî nispetinin kullanılması, bunun başka biri olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Kaynaklarda Memlûklü dönemi emirleri arasında Seyfuddin lakaplı ve Sırgatmış isimli çokça kişi bulunmaktadır (bkz. *Makrîzî, es-Sülûk*, 4/361, 377, 5/367, 435; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-safî*, 2/329, 6/341, 344, 345). Ancak bunlar arasında Hindî ile ilişkili ve Sâlihî nispetli bir isim tespit edilememiştir. Bu sebeple ithafın yapıldığı ismin, Hanefîliğe bağlılığıyla bilinen ve Mısır bölgesinde mezhebe verdiği destekle meşhur olan Emir Seyfuddin Sırgatmış en-Nâsırî olduğundan şüphe edilmemelidir (Hayatı için bkz. *Makrîzî, el-Mevâiz ve'l-itibâr*, thk. Muhammed Zeynuhum (Kahire: Mektebetü'l-Medbuli, 1998), 3/543-545; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/363-365; Safedî, *A'yânü'l-asr*, thk. Ali Ebû Zeyd (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1418/1998), 2/555-560; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-safî*, 6/342-344; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 4/89-91). Bununla birlikte *el-Akîde* şerhinin iki nüshasında ithafın yapıldığı ismin nispeti en-Nâsırî olarak verilmektedir. Ancak bu nüshalarda emirin adı Seyfuddin Şeyhû olarak geçmektedir (bkz. Amcazade, 312/1, 2b; DİB, 1320, 2b). Bu isim ise Sırgatmış en-Nâsırî ile çağdaş olan ve onunla birlikte devletin idaresini üstlenen, Emir Seyfuddin Şeyhû el-Ömerî olmalıdır (Hayatı için bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/350-352; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-safî*, 6/257-262). Ancak Hindî ile ilişkisi dikkate alındığında ithafın yapıldığı kişinin Şeyhû değil Sırgatmış olması daha kabul edilebilir görünmektedir. Zira Hindî, kazaskerlik görevine gelmek için başvurduğu Şeyhû'dan olumlu cevap alamazken Sırgatmış ona talep ettiği desteği vererek bu göreve gelmesini sağlamıştır (İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 1/28). Bu sebeple bu isim şeklinin, müstensihthen kaynaklanan bir hata olduğu tahmin edilmektedir. Hindî'nin Sırgatmış'ın talebi üzerine kaleme aldığı *el-Gurretü'l-münîfe* eserinin mukaddimesinde de eseri ithaf ettiği ismi, el-Emiru'l-Kebir Sırgatmış el-Meliki en-Nâsırî olarak vermesi de nüshalardaki Seyfuddin Şeyhû en-Nâsırî şeklinin hatalı olduğu düşüncesini desteklemektedir (*el-Gurretü'l-münîfe*, 13). Ayrıca Şeyhû'nun nisbesinin kaynaklarda genelde el-Ömerî olarak geçmesi de bu husustaki başka bir delil olarak değerlendirilebilir. Tahkik çalışmasına esas aldığı nüshalardaki bu isim farklılığına dikkat etmeyen Aytekin ise bunları birleştirerek söz konusu ismi el-Emiru'l-Celil Seyfuddin Şeyhu'l-Melikî'n-Nâsırî Sırgatmış el-Melikî es-Sâlihî olarak metne taşımıştır (Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemaa*, 21).

⁸⁵ Şerhin Amasya-Beyazıt, 565/1 (vr.2b), Feyzullah Efendi 1157 (vr.29a), Beyazıt Devlet 2987 (vr.10a) ile Bâbertî'ye nispet edilen beş nüsha, tam metin olup mukaddimesinde Sırgatmış en-Nâsırî'ye ithaf ifadesi yer almaktadır. Bu tam nüshalarda eş-Şemsu'l-

Nüshalar arasında bu ziyade ve farklılık, bir başka ifadeyle müsvedde/eksik ve tam/temize çekilen nüsha hususunun, şerhin Hindî'ye nispetine ilişkin herhangi bir şüphe doğurmadığı belirtilmelidir. Zira buradaki nüsha farklılığı kesinlikle farklı bir isme nispet iddiası ve ihtimalini içermemektedir.

Bununla birlikte akla, eserin müsvedde nüshası Hindî'ye aitken bir başkası tarafından bu müsveddeye eklemeler yapıp yeni bir telif gibi Emir Sırgatmış'a ithaf edilmiş olabileceği ihtimali gelebilir. Burada akla gelen ilk kişi ise Bâbertî'dir. Nitekim Bâbertî'ye nispet edilen şerh nüshalarının tümü tam nüshadır.⁸⁶ Ancak Bâbertî'ye bu türden bir intihal ithamının haksızlık olacağı gerçeği bir yana daha önce geçtiği üzere kaynakların ona böyle bir eser nispet etmemiş olması böyle bir düşüncüyü zaten devredışı bırakmaktadır. Buna karşın aynı kaynaklar, Hindî'nin ise bir *el-Akîde* şerhi olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. eş-Şemsu'l-Hanefî'nin müsvedde nüshaya düştüğü not ise Hindî'nin yazdığı şerhin hangisi olduğunu tartışmasız ortaya koymaktadır.⁸⁷

Söz konusu müsvedde nüshalar ile gerek Hindî'ye ve Bâbertî'ye nispetle tahkiki yapılan gerek kütüphane kataloglarından farklı isimlerle ya da müellifi meçhul olarak kaydedilen gerekse de ilgili nüshalarda

---

Hanefî'nin müsvedde nüshaya düştüğü ferağ kaydı ise doğal olarak yer almamaktadır. Buna karşın müsvedde nüshadan kopya edilen nüshaların tümünde de Sırgatmış en-Nâsırî'ye ithaf cümlesi bulunmazken eş-Şemsu'l-Hanefî'nin ferağ kaydı ise bazı müsvedde nüshalarda yer almaktadır. Daha önce atıf yapılan Kazan 1320/1902 ve Mehmed Asım 243 nüshası buna örnektir.

⁸⁶ Bunun tek istisnası Laleli 2319 nüshasıdır. Bu nüsha müsvedde metinden kopya edilmiştir. Ancak fevaid sayfasına eseri Bâbertî'ye nispet eden bir not düşülmüştür. Diğer nüshalardaki gibi geçerliliği olmayan bu notu, kütüphane defteri de desteklememektedir. Zira defterin ilgili numarasında sadece bir *el-Akîde* şerhi olduğu kaydedilmiş, müellif hanesi ise boş bırakılmıştır (*Defter-i Kütüphanesi-i Laleli*, İstanbul: Dersaadet, 1310, 173).

⁸⁷ Daha önce dikkat çekilen eş-Şemsu'l-Hanefî'nin ferağ kaydı dışında müsvedde metinden istinsah edilmiş nüshalardan bir kısmında başka nispet kanıtları da vardır. Mesela söz konusu ferağ kaydının bulunduğu Mehmed Asım 243/1 nüshasının iç kapağında da eserin Hindî'ye aidiyetine ilişkin notlar bulunmaktadır (vr.1a, 2a). Yine Mehmed Asım, 244/4 nüshasının dibace sayfasında “Şerhu Sirâci'l-Hindî el-Hanefî” notu yer almaktadır (vr.49b). Mihrişah 294/3 kayıttaki nüshanın serlevhasında da eser Hindî'ye nispet edilmektedir (vr.10b).

Bâbertî, Hindî veya başka isimlere nispet notlarının yer aldığı tüm tam nüshalar arasında ziyade ve noksanlık dışında kayda değer bir farklılık bulunmamaktadır.⁸⁸

İki farklı ismin bu türden ziyade ve noksanlıklar dışında aynı iki eseri yazmasının mümkün olamayacağı, Hindî'ye nispet edilen müsvedde nüsha üzerine onun dışında bir ismin eklemelerde bulunup kendisine nispet ettiğine dair hiçbir kanıtın bulunmadığı, Bâbertî'ye nispet edilen şerhin tetkik edilen tüm nüshalarının söz konusu müsvedde nüshayla dikkat çekildiği şekilde ziyade dışında bir farklılık taşımadığı ve nihayet klasik hiçbir kaynakta Bâbertî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispet edilmezken aynı kaynaklarda Hindî'ye erken tarihlerden itibaren bir *el-Akîde* şerhinin nispet edildiği dikkate alındığında bugün Bâbertî'ye ait olduğu ileri sürülen şerhin ona değil Sirâcüddîn el-Hindî'ye ait olduğu sonucuna kesin olarak varılabilir.

Sonuç

Günümüzde Ekmelüddîn el-Bâbertî'ye nispet edilen ve akademik çevrelerde yaygın bir kabul olan *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye* adlı eser, Sirâcüddîn el-Hindî'ye nispet edilen eserle aynıdır. Bâbertî'nin ve Hindî'nin aynı dönemde yaşamış, Kahire'de ikamet etmiş, önde gelen iki Hanefî-Mâtürîdî alim olsalar da aynı eseri yazmış olabilecekleri ihtimal dışı olduğundan bu şerhin tek bir müellife ait olduğu, onun da Hindî olduğu ortadadır. Bu hükmü her iki ismin biyografilerini ve eserlerini

---

⁸⁸ Müsvedde ve tam nüshalar arasında farklılık olmamasının yanı sıra söz konusu nüshalara düşülen bazı notlar da açık şekilde müellif olarak Hindî'ye işarette bulunmaktadır. Kaynaklarda bir *el-Akîde* şerhi nispet edilememiş oluşu sebebiyle Bâbertî'ye dair bu türden metindışı notlar dikkate alınmazken hem kaynaklarda Hindî'ye bir *el-Akîde* şerhi nispet edilmesi hem de nispet edilen şerhi açıkça gösteren kaydın yer aldığı müsvedde nüshanın tam nüshalarla aynı olması, bu türden metindışı notları da önemli kılmaktadır. Bu çerçevede Beyazıt Devlet Kütüphanesi 2987 nüshasının iç kapağında şerhin “el-Fakir Ömer İbn İshak b. Ahmed el-Hanefî” tarafından Emir Sırgatmış adına telif edildiği yazılmaktadır (vr.9a). Yine daha önce dikkat çekildiği gibi Bâbertî'ye nispet edilen Esad Efendi 1259 nüshasında müellifin “fe şerehtu şerhen muhtasaran” ifadesiyle bir şerh yazdığını dile getirdiği satırın tam hizasında, hâmişe, müellife işaret ettiği anlaşılan “yani Ömer b. İshak İbn Ahmed el-Hanefî” notu düşülmüştür (vr.10b). Bu not, Amasya-Beyazıt 565/1 nüshasında da bulunmaktadır (vr..2a).

veren çokça kaynağın yanı sıra şerhin günümüze ulaşmış yazma nüshaları da desteklemektedir.

Akademik çevrelerde Babertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğu müsellem bir hakikat gibi kabul edilip bu nispet üzerinden Bâbertî'nin itikadi görüşlerine ilişkin çalışmalar yapılıyor olsa da bu nispet doğru olmayıp bunu ispat eden sahih hiçbir kanıt da bulunmamaktadır. Klasik kaynaklarda karşılığı olmayan nispet iddiasının kimi yazma nüshalara düşülen tarihi belirsiz notlar sebebiyle tam olarak ne zaman ortaya çıktığı tespit edilmese de son dönemlerde yaygınlık kazandığı muhakkaktır. Bunda öncelikli rol GAS eseriyle Fuat Sezgin'e ait olsa da asıl rol, eseri 1989'da tahkik eden Arif Aytekin'e aittir. Zira eserin bu tahkikinden sonra Bâbertî'nin bir *el-Akîde* şerhi olduğu fikri pekişmekle kalmamış bu tahkik esas alınarak yeni çalışmalar yapılmış; böylece başlangıçta titizlikle yerine getirilmeyen bir faaliyet, referanslar yoluyla üstesinden gelinmesi bir hayli meşakkatli bir yanlıştın yaygınlık kazanmasına yol açmıştır.

Bu çalışmanın mevcut tüm ihtimalleri göz önünde bulundurarak ulaşmış olduğu neticenin, son dönemde "Bâbertî şerhi" olarak bilinen eserin aslında Hindî'ye/Gaznevî'ye ait olduğuna ilişkin düşük tondaki itirazları sağlam pek çok kanıtla desteklediği ve bundan sonra söz konusu şerhin Bâbertî'ye nispet iddiasının kapısını sıkıca kapatacağı düşünülmektedir. Çalışma, bu kayda değer sonucunun yanı sıra aslında pek çok çalışmaya dayanak teşkil etmesi sebebiyle oldukça önemli olan tahkik faaliyetinin de ne derece titizlikle yapılması gerektiği gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Abdülaziz b. İbrahim. *ed-Delîl ile'l-mutûni'l-ilmiyye*. Riyad: Dâru's-Sumey'i, 1420/2000.

Abdülmeccid Mahmud. *Ebû Ca'fer et-Tahavi ve eseruhu fi'l-hadîs*. Mekke: Câmîiatu Ümmi'l-Kura, 1384/1964.

Akgündüz, Ahmet. "Gaznevî, Ömer b. İshak", *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/487-488. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Akhisârî, Hasan Kâfî. *Nûru'l-yakîn fi usûli'd-dîn*. thk. Zühdi Adiloviç. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1418/1997.

Aytekin, Arif. "Bâbertî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 4/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Aytekin, Arif. "el-Akîdetü't-Tahâviyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2/259-260. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Aytekin, Arif. *Ebu Cafer et-Tahavi'nin Akidesi ve Selef Akidesindeki Yeri*. İstanbul: Ebubekir Camii İlim Hizmet Vakfı, 1996.

Ayyub Ali, A.K.M. "Tahawism". *A History of Muslim Philosophy*. ed. M.M.Sharif. 1/244-258. Wiesbaden, 1963.

Bâbertî, Ekmelüddîn. *Şerhu Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemaa*. thk. Arif Aytekin. Kuveyt: Vezâretü'l-Evkaf, 1409/1989.

Bâbertî, Ekmelüddîn. *el-İrşâd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1384, 185b-203a.

Bâbertî, Ekmelüddîn. *Şerhul-Akîdeti't-Tahâviyye*, zabt ve talik: Abdüsselam Şennâr. Dâru'l-Beyrûtî, 1430/2009.

Bâbertî, Ekmelüddîn. *Şerhu Tecrîdi'l-i'tikâd*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 2160, 1b-165a.

Bâbertî, Ekmelüddîn. *Şerhu Vasiyye*. thk. Muhammed Subhi. Amman: Dâru'l-Feth, 2009/1430.

Bâbertî, Ekmelüddîn. *Şerhu'l-Umde*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin, 312/2, 79b-143a.

Bağdatlı İsmail. *Hediyetü'l-ârifîn*. nşr. Rifat Bilge - İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1951.

Bekiroğlu, Harun. "Yazma Eserlerden Kodikoloji'ye: Tahkike Giriş". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (2019), 855-889.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen litteratur ve Supplementband*. Leiden: E.J. Brill, 1937.

Brockelmann, Carl. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. çev. Abdülhalim en-Neccar. Kahire: Dâru'l-Maarif, 1983.

Calder, N. "al-Tahawi". *The Encyclopaedia of İslam*. 10/101-102. Leiden: Brill, 2000.

Defter-i kutub. Manisa: Manisa Halk Kütüphanesi, 8530, 1a-97a.

Defter-i Kütüphane-i Amuca Hüseyin. İstanbul: Dersaadet, 1310.

Defter-i Kütüphane-i Esad Efendi. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, t.y.

Defter-i Kütüphane-i Laleli. İstanbul: Dersaadet, 1310.

Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu. ed. Selçuk Coşkun. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2014.

Fadlı, Abdülhadi. *Tahkîku't-turâs*. Cidde: Mektebetül-alem, 1402/1982.

Gaznevî, Sirâcüddîn. *el-Gurretü'l-münîfe fi tahkîki ba'di mesâili'l-İmam Ebî Hanîfe*. thk. Zahid el-Kevserî. Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1370/1950.

Gaznevî, Sirâcüddîn. *Tahâvi Akîdesi Bâbertî Şerhi İsmiyle Meşhur Olan Gaznevî Şerhi*. çev. Yasin Karataş. İstanbul: İlim ve Hikmet Yayınları, 2018.

Gömbeyaz, Kadir. "İlk Fıkh-ı Ekber Şerhi 9./15. Yüzyılda mı Yazıldı?". *Diyanet İlmî Dergi* 56/4 (2020), 1221-1247.

Hamidiye Kütüphanesinde Mahfuz Kutub-i Mevcudenin Defteridir. y.y., t.y.

Harun, Abdüsselam. *Tahkîkü'n-nusûs*. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1314/1998.

Hindî, Sirâcüddîn. *Şerhu Akîdeti'l-İmâmi't-Tahâvî*. thk. Hazim el-Keylânî - Muhammed Nessâr. Kahire: Darâtu'l-Karaz, 2009.

Hindî, Sirâcüddîn. *Şerhu Akîdeti't-Tahâviyye*. Amasya-Beyazıt Halk Kütüphanesi 565/1, 1b-54b; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt 2987, 9a-62b; DİB Kütüphanesi 1320, 1b-49b; Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Asım 243/1, 2b-49b; Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Asım 244/4, 49b-86a; Manisa Halk Kütüphanesi 957/8, 62a-123a; Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi 1157, 28b-51a; Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin 312/2, 1b-78a; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1259/2, 9b-66b; Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 689/2, 10b-89b; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 2319, 1b-48b; Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 294/3, 10b-59b.

İbn Ebi'l-İz, Ali b. Ali. *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*. thk. Abdullah et-Türkî - Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: er-Risâletü'l-Alemiyye, 1433/2012.

İbn Hacer. *Refu'l-ısr*. thk. Ali Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1418/1998.

İbn Hacer. *ed-Dürerü'l-kâmine*. thk. Muhammed Abdulmuid. Haydarabad: Meclisu Dâireti'l-Maârif, 1392/1972.

İbn Hacer. *İnbâü'l-ğumr*. thk. Hasan Habeşi. Kahire: Lecnetü İhya, 1389/1969.

İbn Kâdî Şuhbe, Takiyyüddin. *Târîhu İbn Kâdî Şuhbe*. thk. Adnan Derviş. Dımaşk: el-Ma'hedü'l-İlmi, 1997.

İbn Kutluboğa, Zeynüddin. *Tâcu't-terâcim*. thk. Muhammed Hayr. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.

392 | İ. TİMÜR / *Şerhu'l-Akâdeti't-Tahâviyye'* nin Ekmelüddîn el-Bâbertî'ye Nispeti Meselesi

İbn Tağrıberdî, Cemaluddin. *el-Menhelü's-safi*. thk. Muhammed Emin. Kahire: Heyetü'l-Mısırîyye, 1984.

İbn Tolun, Şemsuddin Muhammed. *Gurafu'l-aliyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1924, 368 vr.

Karabulut, Ali Rıza – Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî*. Kayseri: Daru'l-Akabe, t.y.

Karadut, Ahmet. *Kelam Tarihinde Tahavi ve Akide Risalesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Kârî, Ali. *el-Esmâru'l-ceniyye*. thk. Muhammed Zahid. Bağdat: Menşuratu'l-Cemel, 2012.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zunûn*. nşr. M. Şerafeddin Yaltkaya - Rifat Bilge. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Kefevî, Mahmud b. Süleyman. *Ketâbü'l-a'lami'l-ahyâr*. İstanbul: Ragıp Paşa Kütüphanesi, 1041, 414 vr.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1957.

Kemaloğlu, İlhami. *Ekmelüddîn el-Bâbertî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1987.

Kostantînî, Ebû Abdillâh Mahmud. *Şerhu Akâidi İmam Tahâvî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 1342, 39 vr.

Krenkow, F. "Tahavi". *İslam Ansiklopedisi*. 11/628-630. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Krenkow, F. "Tahawi". *The Encyclopaedia of İslam*. 4/608-610. Leiden: E.J.Brill, 1934.

Leknevî, Muhammed Abdülhay. *el-Fevâidü'l-behiyye*. Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1324.

Makrîzî, Takiyyuddin. *Dürrerü'l-ukûdi'l-ferîde*. thk. Mahmud el-Celili. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1423/2002.

Makrîzî, Takiyyuddin. *el-Mevâiz ve'l-itibâr*, thk. Muhammed Zeynuhum. Kahire: Mektebetü'l-Medbuli, 1998.

Makrîzî, Takiyyuddin. *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*. thk. Muhammed Abdülkadir. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.

Meydâni, Abdülğani. *Şerhu'l-Akâdeti't-Tahâviyye*. thk. Muhammed Muti-Muhammed Riyad. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1997.

Muhammed Mustafa. “Hayatü'l-Bâbertî”. *Şerhü't-Telhis*. mlf. Ekmeleddin Muhammed el-Bâbertî. thk. Muhammed Mustafa. Trablus: el-Münşetü'l-Amme, 1392/1983.

Muhammed, Kadir Recep. *Ekmeliüddîn Bâbertî ve Kelâm İlmindeki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Özcan, Ruhi. “Mukaddime”. *eş-Şurûtü's-sağîr*. mlf. et-Tahâvî. thk. Ruhi Özcan. Bağdat: Matbaatu'l-Ani, 1394/1974.

Safedî, Salahuddin. *A'yânü'l-asr*. thk. Ali Ebû Zeyd. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1418/1998.

Sezgin, Fuat. *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*. çev. Mahmud Fehmi Hicazî. Riyad: Câmiatü'l-İmam Muhammed, 1411/1991.

Sezgin, Fuat. *Geschichte des Arabischen Schrifttums*. Leiden: E.J. Brill, 1967.

Süyûtî, Celaleddin. *Husnü'l-muhâdara*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. Mısır: Dâru İhya, 1387/1967.

Süyûtî, Celaluddin. *Buğyetü'l-vuât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, t.y.

Şeyhzâde Abdürrahim b. Ali. *Şerhu'l-Akâidi Ebî Cafer et-Tahâvî*. Amasya: Beyazıt Halk Kütüphanesi, 1590/5, 61b-115a.

Temîmî, Takiyyüddin. *et-Tabakâtü's-seniyye* İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3391, 1b-465b.

Temîmî, Takiyyüddin. *et-Tabakâtü's-seniyye*. thk. Abdülfettah Muhammed. Riyad: Dâru'r-Rifai, 1403/1983.

Timür, İhsan. “Osmanlı Maturidî Kelam Geleneğine Yansımalarıyla el-Akîdetü't-Tahâviyye Şerhleri”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (2017), 329-374.

Timür, İhsan. *Hanefî-Mâtürîdî Geleneğin Batıya İntikali el-Akîdetü't-Tahâviyye Şerhleri Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021.

Türcan, Galip. “Bâbertî'nin el-Maksad fi İlmi'l-Kelam Başlıklı Risalesi: Tanıtım ve Tahkik”. *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2006/2), 141-166.

Yılmaz, Okan Kadir. *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

394 | İ. TİMÜR / Şerhu'l-Akâdeti't-Tahâviyye'nin Ekmelüddîn el-Bâbertî'ye Nispeti
Meselesi

Yüksel, Emrullah. "Tez Tanıtma ve Tenkitler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1986), 235-247.

Zirikî, Hayruddin. *el-A'lam*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 2002.